

CONTRIBUȚIA INSTITUTULUI SOCIAL BANAT-CRIȘANA LA PROGRAMUL PENTRU PREGĂTIREA MATERIALULUI DOCUMENTAR DE INFORMARE ȘI PROPAGANDĂ ÎN VEDEREA CONFERINȚEI DE PACE

CARMEN ALBERT

În preajma izbucnirii celui de-al doilea război mondial Institutul Social Banat-Crișana era deja cunoscut în mediul științific românesc ca o instituție performantă aptă să participe la cele mai importante proiecte ale momentului. Războiul, era evident, nu va ocoli România la adresa căreia s-au formulat deja de mai mult timp revendicări teritoriale din partea unor state revizioniste, în mod direct din partea Ungariei și Bulgariei. De această dată nu mai putea fi vorba de o implicare dictată de pura cunoaștere științifică (așa cum, în realitate niciodată nu a fost) ci de o chestiune gravă care privea însăși apărarea integrității teritoriale a României. Membrii Institutului au fost solicitați să participe în cadrul unui proiect de anvergură națională, la elaborarea unui material destinat utilizării la o viitoare conferință de pace: „...cu toate că ne găseam în plin război, activitatea Institutului nostru nu a încetat deoarece Ministerul Afacerilor Străine ne-a încredințat cu întocmirea unor memorii referitoare la problemele bănățene, memorii necesare Conferinței de pace”¹. Înainte de a începe analiza acestei noi etape în existența și activitatea Institutului, se cuvine să facem câteva precizări. Nu este vorba de o nouă etapă cronologică, o altă secvență temporală oarecare în existența Institutului ci de o nouă fază a maturizării sale ce a urmat acumulărilor anterioare și pe care membrii săi s-au străduit s-o parcurgă achitându-se de sarcinile atribuite cu spirit de organizare și profesionalism. Acest moment, al participării I.S.B.C. la conferința de pace, își definește o semnificație generală-prin importanța și actualitatea problematicii abordate dar și una particulară, evenimentul constituind o provocare și o nouă șansă de afirmare pentru I.S.B.C. de data aceasta, pe tărâmul geopoliticii, al viitorului unei provincii greu încercată în decursul istoriei.

Preocupări pentru destinul Banatului au existat în concepția Institutului și a liderului său, C.Groșorean încă de la început. De fapt una din rațiunile înființării Institutului a fost tocmai asigurarea factorilor de stabilitate și echilibru în plan socio-politic la granița de vest. Studiile publicate de C.Groșorean în Revista I.S.B.C. ca și luările de poziții în cursul dezbatărilor consemnate în presă sau în rapoartele de activitate, însemnări și recenzii, toate converg spre același obiectiv: apărarea graniței de vest. Mai mult decât atât, ideea editării unei reviste a avut și alte motivații decât cele sociologice

1. **Scrisoare C. Groșorean-D.Gusti**, 12 aprilie 1947, apud D.Gusti, **Opere.**, vol.VI, p.66

sau monografice, scopul, mărturisit într-o scrisoare², fiind cel politic: „*anume dându-ne seama de propaganda intens revizionistă, ce mereu viza frontul de est al țării, am urmărit cu atențiune mișcările din Ungaria, constatând că această propagandă se ascunde foarte abil sub perdeaua științifică, difuzând idei-atât la noi în țară cât și în străinătate-defavorabile tezei noastre*”. Aceluiași țel îi este dedicat mare parte din cercetările de teren performate de Institut. Campaniile Belinț(1934) și Sârbova(1935) consacrate depopulării, au fost cercetate nu numai din perspectiva reducerii populației în general ci în speță a celei românești iar Pojejena-de-jos (1938) și Naidăș (1942) menite să clarifice cauzele tendințelor deznaționalizării au avut ca substrat componenta etnică, a sârbizării unei populații românești și așa puțină, cu o suită de efecte nedorite în plan social și național. Evaluările cantitativ-calitative efectuate în cursul operațiunilor de monografiere le-a permis monografiștilor o distincție formală între cele două fenomene, depopulare-deznaționalizare, identice însă prin cauze și determinări. O eventuală, posibilă, criză politico-națională putea fi preîntâmpinată doar prin studiul și aportul profilactic al unor cercetări de anvergură, mergând până în profunzimea acestor realități. Obiectivarea acestui interes-granița de vest-relativ constant pe tot parcursul existenței și evoluției Institutului, s-a asociat pentru prima oară cu ideea unei conferințe de pace în 1934 când s-a avansat ideea contopirii facultății de drept de la Oradea cu cea de la Cluj, din motive financiare. Deși totul s-a produs înaintea primei campanii prin urmare premergător înțelegerii esenței proceselor urmărite, C.Groșorean, surprinde prin relevarea complexității și importanței evenimentului cu repercusiuni predictibile în plan politic, anticipând chiar și unele efecte: „*Desființarea benevolă a unei instituțiuni seculare ar însemna-la o conferință de pace-recunoașterea inexistenței elementului românesc în aceste ținuturi*”³. Aceasta o spunea cu câțiva ani înainte de izbucnirea războiului. Motivele financiare invocate pentru legitimarea acestei acțiuni de contopire putându-se soluționa, propune el, printr-o acțiune inversă. Contopirea facultății de drept de la Cluj cu cea din Oradea⁴, realizându-se deplasarea astfel spre vest, acolo unde se impunea fixarea elementului românesc și nu invers.

Implicarea I.S.B.C. în proiectul inițiat de Ministerul Afacerilor Străine, în 1943, nu era prima acțiune de acest gen. Același minister mai apelase odată la serviciile I.S.B.C. prin Comisia de Studii și Cercetări, pentru o documentare asupra realizărilor românești din Banat în perioada 1918-1940⁵. C.Groșorean relatează acest moment: „*În 1940 am fost chemat la Ministerul Afacerilor Străine, pentru a discuta în comisie, compusă din foști miniștrii și diplomați activi, problemele ce se vor aborda la conferința dela Turnu-Severin între România și Ungaria, urmărind ca problemele bănățene să fie încredințate Institutului Social*

2. Biblioteca Județeană Timiș (în continuare B.J.T.) mss.V, Fond I.S.B.C., **Scrisoare adresată de C.Groșorean unui secretar general dintr-un minister sau altă autoritate** la 18 aprilie 1940, f.1.

3. Direcția Județeană Caraș-Severin a Arhivelor Naționale (în continuare D.J.C.S.A.N.), Fond „Muzeul Județean Reșița“, inv.865/1, **Scrisoare C.Groșorean-D.Gusti**, 24 iunie 1934.

4. **Ibidem**.

5. V.Birou, **Năzuințe și realizări**, Timișoara, f.a., p.VII

*Banat-Crișana*⁶. Materialele trebuiau să demonstreze vechimea și unitatea Banatului precum și necesitatea menținerii frontierelor actuale, scop ce presupunea o documentare riguroasă. Cum era și firesc au fost cooptați și colegii de la filiala Arad, mai precis O. Lupaș căruia C. Grofșorean îi solicită o lucrare sintetizată pentru ca delegația să se orienteze în problemele considerate vitale⁷. Deși răstimpul avut la dispoziție era scurt, sosesc la București rapoartele lui I.Stoia-Udrea și Al.Grozescu, tardiv însă. Soluția dictatului impus guvernului de la București, a făcut inutil apelul la documente⁸. Alături de cei doi referenți menționați s-a numărat și V.Birou care însă și-a publicat raportul, dovedind statistic multiplele realizări din Banat în perioada administrației românești⁹, sursă utilă istoriografiei românești pentru epoca interbelică.

Contactarea I.S.B.C. de către Ministerul Afacerilor Străine, nu a luat prin surprindere. Având în vedere experiența anului 1919¹⁰ și dorind evitarea unei situații similare în noul context internațional, I.S.B.C. a decis întocmirea unui plan de lucru pentru o viitoare conferință de pace care ar fi urmat inevitabil războiului¹¹. Documentul în cauză¹² este anterior chiar tratativelor de la Turnu-Severin¹³ pentru care I.S.B.C. se pregătise să prezinte problemele Banatului. Neavând alte documente doveditoare am putea relaționa cele două elemente doar bazându-ne pe ideea succesiunii temporale: stabilirea locului de întâlnire a delegației româno-maghiare la Turnu-Severin s-a făcut în 11 iulie 1940¹⁴ iar planul de lucru este datat 29 mai 1940. La data întocmirii planului se avea în vedere perspectiva anilor 1940-1941¹⁵, nebănuindu-se precipitarea evenimentelor care vor duce la cedările teritoriale din vara anului 1940 deci neluându-se în calcul posibilitatea unei conferințe de pace mai devreme de anul 1941. Întâmplarea a făcut ca Institutul să fie apelat în

6. Arhiva Muzeului Banatului Montan (în continuare M.B.M.), Fond „C.Grofșorean”, inv.9746, **Memoriu de C.Grofșorean către Baroul Avocațial**, 30 apr.1945.

7. Direcția Județeană a Arhivelor Statului Arad, Fond „Octavian Lupaș”, inv.183, **Scrisoare C.Grofșorean-O.Lupaș**, 7 iulie 1940.

8. „Arbitrajul” de la Viena s-a desfășurat în intervalul 29-20 august 1940 la care s-a dictat României, de către Germania și Italia, cedarea nord-vestului Transilvaniei, Ungariei horticste.

9. V.Birou, **Op.cit.**, p.VII

10. Pentru a exemplifica ne vom limita la a cita după P.Nemoianu, **Bănatu-i fruncea**, Lugoj, 1929, p.14: „Să nu ne mirăm deci, că din cauza extraordinarei hărnicii cu care ne lăudăm în luptele noastre politice, la conferința de pace n-am avut nici cel mai elementar material documentar pe care să-l opunem argumentelor ireale dar bine susținute ale sârbilor”.

11. Deși în acel moment România nu era implicată în război, C.Grofșorean, se gândea deja la viitoarea conferință de pace și la necesitatea unei documentații consistente și convingătoare cu privire la Banat și întreaga graniță de vest.

12. M.B.M., Fond „C.Grofșorean” inv.9773/Dc 38, **Plan de lucru al Institutului Social Banat-Crișana în vederea conferinței de pace**, 29 mai 1940.

13. Tratatativele de la Turnu-Severin s-au desfășurat în intervalul 16-24 august 1940.

14. V.Pop, **Bătălia pentru Ardeal**, București, 1992, p.76.

15. M.B.M., Fond „C.Grofșorean”, inv.9773, **Plan de lucru...**

această chestiune, pentru care avea deja pregătit un plan fără să fie rezultatul unei comenzi oficiale. Conceput încă din aprilie 1940¹⁶, planul de lucru este finalizat în mai 1940 și probabil transpus în practică imediat, altfel nu ar fi fost posibil ca într-un răstimp atât de scurt de la solicitare, rapoartele lui I. Stoia-Udrea și Al. Grozescu să fie deja redactate și trimise la București. Acest document, la care vom face dese referiri, ar fi constituit un instrument de lucru pentru obținerea „unei sintetizări sociografice, monografice și sociologice a evoluției firești aci, dealungul graniței de vest, din nou periclitată, din nou contestată”¹⁷. Tot corespondența ne furnizează informația că materialele consacrate Conferinței de pace, anticipate de C.Grofșorean, urmau să fie incluse în volumul ce ar fi fost editat la încheierea cercetărilor de la Bozovici, conferind o notă științifică unor cercetări destinate de altfel activității de propagandă¹⁸. Volumul nu s-a publicat, cercetările din plasa Bozovici, parțial regăsindu-se în paginile Revistei I.S.B.C., nu însă și cele mai multe din studiile destinate Conferinței de pace¹⁹.

Planul de lucru, atât de des menționat și asupra căruia se cuvine să zăbovim, era structurat în două secțiuni. Prima parte schițează direcțiile și soluțiile pentru demonstrarea unității teritoriale care a însemnat mai mult decât un act politic, a coeziunii sociale generată de aceasta precum și apartenența Banatului la Transilvania, de care se simțea istoric legată, a Transilvaniei de România și lărgind cadrele a României de Balcani și Orient, de Roma și Occident. Remarcăm dificultatea sarcinilor de aprofundare a unor probleme de maximă generalitate, pentru ca aceste lucrări să răspundă în mare măsură întrebărilor și să respingă argumentat științific eventualele atacuri din partea celor interesați. Această sarcină dificilă asumată de Institut, asociată cu lipsa unui model, a generat probabil multe frământări la nivelul colectivului angajat la redactarea planului, mai ales pentru C. Grofșorean. Era o situație cu care nu se mai confruntaseră. Abordările anterioare erau de tip monografic, menite să surprindă diversitatea realității, cauzalitatea și dinamica fenomenelor din perspectivă reformatoare, acum însă se punea problema supraviețuirii unor teritorii, în granițele firești confirmate de alte conferințe de pace.

Acestui interes național i-a corespuns redactarea acestui plan. Recunoscându-se rolul major al unei documentații științifice în chestiunea păcii, atenția s-a concentrat asupra mecanismelor interne și externe care susțin și au susținut de veacuri societatea românească într-un sistem chiar dacă a fost divizată în provincii istorice. Planul de lucru a fost imaginat ca o succesiune de 11 subteme, la rândul lor divizate prin trimiteri la istorie, economie,

16. B.J.T., mss. V, Fond „I.S.B.C.”, **Scrisoarea lui C.Grofșorean** din 18 aprilie 1940.

17. M.B.M., Fond „C.Grofșorean” ,inv. 9773, **Plan de lucru....**

18. B.J.T., mss.V, Fond „I.S.B.C.”, **Scrisoare C.Grofșorean-Secretar gen (?)**, 18 aprilie 1940.

19. Foarte puține s-au publicat în „Revista I.S.B.C.”, restul rămânând în manuscris și aflate acum în arhivele unor instituții și chiar în colecții particulare. Unele au fost pur și simplu pierdute în vârtejul evenimentelor postbelice.

religie, folclor, muzică, drept, geografie, învățământ, literatură, arhitectură, pe scurt toate compartimentele societății. Din punct de vedere economic era necesar o documentație serioasă pentru a demonstra unitatea economică a Ardealului și a Banatului cu Principatele Române, Balcani, Marea Neagră, Levantul prin prisma relațiilor comerciale și industriale practicate pe căi fluviale și maritime. Lucrurile se puteau nuanța, relevând contactul direct al orașelor ardelenesti cu Occidentul și Orientul prin intermediul gurilor Dunării fără a necesita tranzitul prin Ungaria care oricum practica taxe vamale ce nu încurajau negoțul. Cercetările trebuiau să atingă și problema reprezentărilor religioase, rolul bisericii în politica de independență a Ardealului și Banatului, trei subpuncte enunțând principalele obiective: catolicismul din Banat și Ardeal a venit de la Buda sau Roma? în ce măsură protestantismul din Banat a influențat populația? ortodoxismul, confesiunea majoritară, a venit dinspre Balcani? și cum a permanentizat ea contactul între Principate? Concluzia vine de la sine, în optica lui C.Groșorean: catolicismul a pătruns de la Roma, protestantismul dinspre Germania, Ungariei nerevenindu-i nici un rol. Nu sunt uitați nici sărbii care exercitaseră presiuni asupra Banatului prin componenta confesiunii comune, ortodoxismul. Era important de cercetat astfel rolul bisericii anterior acestui moment. Folclorul trebuia de asemenea exprimat prin unitatea sa, originea bizantină, trasarea liniei evolutive pe baza materialului arheologic și istoric atât pe direcția folclorului textil cât și pe cea a industriei casnice. Aceleași obiective sunt valabile și pentru muzică. Istoria și geografia, puncte majore într-o viitoare discuție cu abordări revendicative, trebuiau să ilustreze dovezi de netăgăduit ale vechimii getodacilor pe teritoriul României, în ciuda faptului că teritoriile românești au fost mai mult sub ocupații străini decât independente și unite, de aici și dificultatea argumentării. Juridic trebuia accentuat o evidență: preeminența dreptului vechi românesc față de codul lui Verböczy precum și caracterul limitat al acestuia din urmă, nereușind să se impună pe întreg spațiul transilvan. Demonstrativ trebuia pusă și relația biserică-școală, rolul avut în propagarea diverselor confesiuni religioase. Cum a influențat catolicismul și protestantismul din Ardeal și Banat învățământul? de unde s-au ivit cele mai multe influențe? De la Roma, Viena sau centrele culturale din Germania? Dacă a influențat Ungaria spiritualitatea și învățământul din Ardeal și Banat și la rândul lor de cine au fost acestea influențate. Nu trebuie uitată evidențierea relațiilor dintre școlile provinciilor românești. La subtemele „Literatură” și „Arhitectură” trebuie precizate și influențele pe coordonatele spiritualității și învățământului. După această sumară caracterizare a primei părți, nu putem să nu remarcăm unele exagerări, prin observațiile făcute care excludeau din capul locului orice relație între spațiul românesc și cel maghiar. Un exemplu îl poate constitui „*problema geografică*” care ar fi destinată să scoată în evidență faptul că armonia reliefului și a formațiunilor geologice din România sunt în dezacord total cu șesul panonian, urmate desigur de deosebiri firești ale florei și faunei deci o incompatibilitate geografică iar un alt exemplu poate și mai elocvent îl constituie „*istoria mineritului*”. Faptul că mineritul, ocupație specifică celor de la munte și

agricultura presupun o viață sedentară și o civilizație mult avansată față de locuitorul de la șes, a păstorilor (panonieni-n.a.) ce le-ar fi determinat acestora o existență nomadă, nestatornică, cu predispoziții spre cucerirea de teritorii. Argumente subțiri după părerea noastră, cunoscut fiind că și în spațiul românesc, păstoritul se includea în structurile ocupaționale de bază, practicându-se deopotrivă alături de agricultură, minerit, negoț etc, același păstorit pendulându-i pe ciobanii români veacuri la rând pe ambele versante ale Carpaților și imprimând un caracter transhumant existenței lor nu și un comportament războinic. Aceste sublinieri aparținând lui C.Groșorean trebuie înțelese din perspectiva unui spirit critic la adresa revizionismului maghiar, spirit ce răzbate din toate polemicile, discuțiile etc dar și a momentului istoric pentru care se încearcă o metodologie de protecție și ripostă față de forțele revanșarde „*cari pretind o nouă rânduială în Europa, însă, pe spinarea unor popoare abia eliberate de sub jugul secular; sub cuvânt că, prin dislocarea monarhiei austro-ungare, s'a produs în Europa-centrală un haos anarhic, deoarece Austro-Ungaria reprezenta o unitate spirituală politică și economică, fiind astfel unica garanție a echilibrului european, apărând aci civilizația apuseană. Ei bine! Această teză falsă vrem să o combatem cu argumente și probe științifice*”²⁰. Previziunile lui C.Groșorean se dovedesc de altfel corecte. Nu peste mult timp, în intervalul 1941-1943 vor apare în ritm alert lucrări exact cu acest scop, anticipat de C.Groșorean, contestarea dreptului românilor asupra Ardealului și Banatului²¹. Dictatul de la Viena era justificat, de pildă, și în lucrarea editată de guvernul maghiar „*Siebenbürgen*”²². Revenind la planul în discuție, prima parte se încheie și cu câteva mențiuni referitoare la sursele financiare modeste avute la dispoziție, ca și cele documentare ce ar putea condiționa eficiența lucrărilor. Această carență se putea compensa apelând la cercetările proprii efectuate în decursul celor 5 campanii care au marcat existența Institutului până în 1940 și care puteau oferi material brut suficient în vederea unor sinteze care să corespundă scopului enunțat.

După acest inventar al modelelor de urmărit și al obiectivelor de demonstrat, secțiunea a doua²³ -de fapt o completare, este prefăcută de câteva considerații privind necesitatea și utilitatea acestui plan după care se dau câteva indicații vizând metodologia de acțiune, o schemă de grupare a problemelor și de cercetare a lor, precum și îndrumări de redactare a materialului, ignorându-se cu bună știință aspectul propagandist și declarativ în favoarea ipostazei științifice și a analizei teoretice pe baza datelor statistico-economice, demografice și social-culturale. Unul din parametrii centrali îl constituia studiul burgheziei minoritare din mediile urban și rural. Analiza s-ar fi oprit la cercetarea dinamicii acestora în structura socio-profesională, tendințele evolutive și

20. M.B.M., Fond „C.Groșorean”, inv.9773, **Plan de lucru...**

21. Este vorba de H.Herrschaft, **Das Banat**, 1942 și N.H.Hockl, **Die Transferierungen und Nationalistenschübe im Banat während des 18.Jahrhunderts**, lucrări pe care nu am reușit să le obținem de la bibliotecile din țară accesibile nouă.

22. C.Groșorean, **Banatul de altă dată și dintotdeauna**, Timișoara, 1946, p.8

23. Extrase din acest document s-au publicat și în D.Gusti, **Op. cit.**, vol.VI, București, 1977, p.59

raporturile cu burghezia autohtonă, pe o durată de timp mai îndelungată oferindu-se posibilitatea unei priviri comparative. Accentul cade însă pe sectorul economic, studiul relațiilor economice între provinciile istorice, pentru care nu existau cercetări științifice riguroase. Totul trebuia bine documentat, argumentat și exprimat aceasta fiind unica armă, crede C. Grofșorean, a unui stat relativ mic pentru descurajarea interesatilor, în speță a ungarilor și sârbilor, ce vor reclama cu siguranță teritoriile. Ne putem explica acum de ce era nevoie de o strategie pentru extragerea din vastul material oferit de istorie, geografie etc dar și de cercetările monografice, a acelor elemente care să poată servi obiectivelor propuse. Dacă membrii Institutului s-au și grăbit să pună în practică cele prevăzute în plan, nu știm, probabil că da, mai ales că a fost urmat de momentul arbitajului de la Viena care a zguduit întreaga conștiință românească mobilizând energiile și catalizând-le spre o ripostă propagandistică. C. Grofșorean este însă optimist, chiar și atunci în 21 august 1940, înaintea arbitajului, când a aflat că proiectul conceput atât de temeinic a devenit inutil, opinând că odată început, demersul de a demonstra o realitate obiectivă, unitatea țării, trebuie continuat: „...orice se va încheia de prezent sub presiunea evenimentelor cu Ungaria, nu poate fi considerat ca ceva definitiv, având în vedere că nu este vorba de un tratat de pace (...) cert este că odată și odată lupta se va termina cu o conferință de pace, unde se vor discuta problemele în mod științific (...) Nu ar fi deci consult, ca să continuăm studiile până în detaliu?”²⁴. Ca atare își urmează propriul îndemn și în anul 1942 i se adresează dr. Gherasim Belciu, șeful serviciului cultural din Timișoara pentru a-l susține în acțiunea sa: „în numărul Septembrie-Octombrie al revistei noastre aș dori să public un studiu despre realizările primăriei la Poiana Mărului, cu toate datele referitoare la cheltuielile, investițiuni, aranjamente, frecvența copiilor, etc apoi o descripție plastică a regiunii (câteva fotografii a regiunii și a clădirilor). Studiul acesta ar fi un document în plus despre realizările românești în cele două decenii de administrație românească”²⁵. Se pare că și ceilalți membri ai Institutului s-au implicat în acest program, de continuare a strădaniei începute, așa cum aflăm dintr-o scrisoare adresată lui C. Rădulescu-Motru: „dela 1940 încoace când s'a ciuntit Ardealul și era gata să se pună și chestia Banatului, Institutul a început să întocmească un vast material documentar în vederea viitoare conferințe de pace, ca problema acestei regiuni-revendicată de diferite popoare-să nu rămână fără studii probatorii și să se repete situația rușinoasă din 1919 când toți vecinii noștri erau mai bine pregătiți, ca noi înșine”²⁶.

Redactarea acestui plan pentru conferința de pace din mai 1940, o evaluăm ca o inițiativă proprie Institutului, personală am putea spune a lui C. Grofșorean, promotorul acțiunii de neutralizare a potențialului pericol din partea statelor vecine, prin mijloace proprii, spirituale, singurele de care

24. D.J.C.S.A.N., Fond „Muzeul Județean Reșița”, **Scrisoare C. Grofșorean-M. Manolescu**, 21 august 1940

25. B.J.T., mss.V., Fond „I.S.B.C.”, f.144, **Scrisoare C. Grofșorean-Gherasim Belciu**, 1 august 1942.

26. M.B.M., Fond „C. Grofșorean”, inv.9753, **Scrisoare C. Grofșorean-C. Rădulescu-Motru**, 27 nov.1943.

dispuneau în acel moment. Convinși fiind că rezultatele vor fi pe măsura efortului și acționând independent, dincolo de intențiile declarate sau nu ale elitei politice, întreprinderea s-ar fi dovedit extrem de utilă pentru spațiul românesc în general și cel bănățean în special și pe care o apreciem ca singulară în context național, la acea dată.

Acest demers provincial individualizat la nivelul I.S.B.C., nefinalizat, a fost urmat de unul oficial de data aceasta, cu spectru mai larg, național, în care I.S.B.C. a fost atras, ca fiind singura instituție de cercetări științifice cu caracter interdisciplinar la nivelul Banatului.

Apariția lucrărilor revizioniste mai sus-menționate, a declanșat așa cum era de presupus, o serie de dezbateri în ședințele unite ale I.S.B.C. unde a asistat și fostul rezident regal Al. Marta. Cunoscând dispoziția oficială în cursul anului 1943, de angajare a forțelor pentru o nouă conferință de pace, Al. Marta îi sugerează lui S. Dragomir²⁷ ca problemele bănățene să fie încredințate spre studiu I.S.B.C.²⁸, prilej cu care s-ar fi realizat un obiectiv cu dublă valență: documentarea temeinică prealabilă conferinței de pace și răspunsul argumentat științific diverselor provocări venite din exterior.

Într-o primă fază, C. Grofșorean convoacă o ședință în 5 aprilie 1943 având deja încheiat un colectiv dornic să colaboreze la această acțiune. Printre nume cunoscute ale intelectualilor bănățeni, unii dintre ei membrii ai I.S.B.C., se regăsesc și nume prestigioase ale învățământului universitar clujean aflate la Timișoara în perioada refugiului după cedarea nord-vestului Transilvaniei²⁹: V. Stanciu, Al. Borza, I. L. Ciomac, N. Tomiciu, Șt. Manciulea, V. Ardelean, S. Evuțian, V. Motogna, D. Filip, Gh. Cotoșman, T. Botiș, T. Morariu, P. Râmneanțu, C. Daicovici³⁰, A. Golopenția³¹. În cursul ședinței programate s-a dat citire unui vast program întocmit de A. Cosma jr. intitulat

27. Istoric clujean președintele comisiei transilvane pentru lucrările cerute de Ministerul Afacerilor Externe privind conferința de pace, în ceea ce privește contribuția sa la cunoașterea istoriei Banatului în epoca medievală și modernă, ea este cu totul excepțională. Studiile dedicate acestei provincii românești au fost de curând adunate într-un volum: S. Dragomir, **Banatul Românesc – schiță istorică**, ediție îngrijită de V. Goicu, traducere de S. Goicu, studiu introductiv de N. Bocșan, Editura "Augusta", Timișoara, 1999, 92 p. Studiul lui N. Bocșan aduce precizările lămuritoare în multe privințe despre implicarea lui S. Dragomir la întocmirea documentației pentru viitoarea conferință de pace (p. 13-15) punând totodată la dispoziția realizatorilor ediției un manuscris care vede acum, prima oară, lumina tiparului, **Sârbii din Banatul românesc (1919-1940)**, p. 76-92. El provine din arhiva MBM, fondul C. Grofșorean și face parte în mod cert din documentația care urma să susțină, la nevoie, frontiera bănățeană.

28. C. Grofșorean, **Op. cit.**, p. (5).

29. D.J.C.S.A.N., Fond „Muzeul județean Reșița”, **Scrisoare C. Grofșorean-(?)**, nedatată.

30. Unii dintre ei ca Șt. Manciulea și C. Daicovici au redactat lucrări pentru conferința de pace dar nu sub egida I.S.B.C.

31. La acea dată A. Golopenția se afla în Transnistria unde coordona echipa de cercetări cu privire la românii din această regiune. Bănățean de origine el făcea parte din excelenta echipă a Școlii Sociologice de la București sprijinind mult Institutul Social Banat-Crișana.

„Programul pentru pregătirea materialului documentar de informare și propagandă în vederea conferinței de pace”, care ar fi conținut cel puțin 19 capitole și 235 de puncte structurate în două segmente din care prezentăm câteva, cu referire directă sau indirectă la Banat, așa cum sunt ele reproduse de C.Groșorean într-o scrisoare către S.Dragomir³²: unirea de la 1918 și progresele realizate sub stăpânirea românească, istoria Banatului, istoria minorităților etnice din punct de vedere al migrației acestora, ce a făcut România cu minoritățile sale, România stat religios, problema Banatului, elementul german din Banat, realizări în județul Caraș, Severin și Timiș-Torontal, presa minoritară din România 1918-1940, învățământul minoritar sub unguri și sub români.

La aceeași întâlnire s-au alcătuit și comisiile ce urmau să se îngrijească de realizarea acestui program: comisia istorică-Gh.Cotoșman, V.Motogna, Șt.Lupaș, Șt.Manciulea, N.Ilieșiu, I.Stoia-Udrea, Al.Borza, N.Tomiciu, E.Botiș; comisia geografică și geopolitică-S.Opreanu, T.Morariu, Șt.Manciulea, Tr.Birăescu; comisia economică-C.Groșorean, I.L.Ciomac, P.Cocârlan, Bârglăzan, V.Stanciu, I.L.Frățilă, Gr.Ion, M.Șerban; comisia culturală-S.Evuțian, V.Birou, M.Șora, Tr.Birăescu, A.Ciupe, V.Ardeleanu, Gh.Atanasiu, At.Popa, A.Bugariu, C.Miu-Lerca³³. Pe lângă cei cunoscuți până acum, din care mulți vor rămâne până la final, s-au mai asociat, benevol, și alte personalități ale vieții culturale bănățene, semnând chiar și o declarație de adeziune în acest sens; este vorba de A.Ciupe-directorul Muzeului Banatului, D.Lințea-șeful secției ornitologice de la același muzeu și M. Moga de la Universitatea din Sibiu³⁴. Lucrările trebuiau predate până la 20 iulie 1943³⁵ însă datorită complexității misiunii încredințate și asumate dar și timpului scurt avut la dispoziție, predarea s-a amânat pentru 1 august³⁶ ca apoi să ajungă la București în 6 august³⁷ în 3 exemplare³⁸, probabil pentru eventualele traduceri în limbi de circulație internațională.

Faza a doua ar corespunde redactării lucrărilor. Astfel chestiunile cele mai stringente ale Banatului s-au individualizat în lucrări documentare grupate tematic în funcție de indicațiile lui S.Dragomir și ale lui A.Cosma jr., lucrări destinate în final Biroului Păcii³⁹ pentru centralizare:

32. M.B.M. Fond „C.Groșorean”, inv.9754, **Scrisoare C.Groșorean-S.Dragomir**, 6 august 1943.

33. A.Negru **Op.cit**, p.89.

34. B.J.T., mss.V, Fond „I.S.B.C.”, **Declarație**, 11 mai 1943.

35. B.J.T., mss.V, Fond „I.S.B.C.”, **Scrisoare C.Groșorean-Referenți**, 24 mai 1943.

36. B.J.T., mss.V, Fond „I.S.B.C.”, inv.8140, **Scrisoare C.Groșorean-D.Gusti**, 17 iunie 1943, Reșița

37. M.B.M., Fond „C.Groșorean”, inv.9754, **Scrisoare C.Groșorean-S.Dragomir**, 6 august 1943.

38. D.J.C.S.A.N. Fond „Muzeul județean Reșița”, **Scrisoare T.Cristea-C.Groșorean**, 6 septembrie 1943.

39. Biroul Păcii a fost înființat la 16 iunie 1942 din ordinul lui M.Antonescu. Vezi. I. Ardeleanu, **„Biroul Păcii”: Proiecte privind soluționarea problemei frontierelor României și realizarea unor bune relații în Balcani (1942-1943)**, în „Europa XXI”, t. I-II/1992-1993, p. 128 și urm., I. Scurtu, Gh. Buzatu, **Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)**, (București), (1999), p. 414-417.

1. Probleme sanitare:

- Stările sanitare din Timișoara înainte și după unire; L.Munteanu.
- Monografia sanitară a județului Timiș-Torontal; I.Pleşa.
- Realizări pe tărâm sanitar în jud. Caraș, Severin, Timiș-Torontal; E.Pocreanu, N.Buteanu.

2. Probleme culturale:

- Două concepții de politică școlară; S.Evuțianu.
- Progresele culturale ale Românilor și minorităților naționale din jud.Timiș-Torontal; Tr.Topliceanu.

- Muzeul regional al Banatului cu cele trei secții principale; A.Ciupe, M.Moga, D.Linția.

- Realizările pe teren bisericesc; M.Șora.
- Realizările din Eparhia Caransebeșului; Gh.Cotoșman.
- Mișcările culturale în sud-estul european; C.Groșorean

3. Probleme administrative:

- Realizările românești în Timișoara; Tr.Birăescu
- Monografia Întreprinderilor Electro-mecanice municipale din Timișoara; V.Deheleanu, S.Indrieșu.

- Realizări românești în județul Caraș; I.Ruzmir
- Realizări românești în Lugoj și jud. Severin; A.E.Peteanu.

4. Probleme economice:

- Realizări în economia rurală a Banatului; I.Luca-Ciomac
- Realizări în domeniul drumurilor; I.Oltenschi.
- Realizări în sectorul forestier; I.Caraminu.
- Instituțiunile hipice în Banat; I.Stratul.
- Creșterea animalelor în Banat; T.Cristea.

5. Probleme social-politice:

- Sârbii din Banatul românesc; S.Dragomir.
- Istoricul colonizărilor germane; C.Groșorean.
- Situația politică și culturală a minorităților naționale la finele anului 1930; C.Groșorean.

- Problema germană; C. Groșorean.

- Problema maghiară; C. Groșorean

6. Evoluția caselor de locuit în jud.Timiș-Torontal. Tabel întocmit de Institutul Central Statistic.

7. Pe baza lucrărilor documentare s-au întocmit:

Sinteza istorică și social-politică; C.Groșorean

Sinteza problemelor culturale; Tr. Topliceanu.⁴⁰

Studiile au necesitat o documentare amplă. O parte din informații provin din etapa parcursă deja de Institut, cea a cunoașterii nemijlocite a realității, acțiune prealabilă oricărei propagande, etapă pe care monografiștii o depășiseră iar celelalte provenind din surse documentare accesibile. În problemele unde Institutul era descoperit însă, s-au contactat specialiști consacrați, fără să fi fost vreodată membrii, de regulă cadre de conducere, directori, inspectori ai oficiilor sau instituțiilor abilitate să exercite activitatea de îndrumare și

40. C. Groșorean, **Op. cit.**, p. (6)-(8).

control la nivelul județului în diferite sectoare: Inspectorat al învățământului, Inspectorat sanitar, Muzeul Banatului, Protopopiat, Episcopie etc. Așa cum am precizat, timpul scurt, dificultatea misiunii și atmosfera de război a făcut ca unii dintre referenți să fie mereu mobilizați, s-au creat circumstanțe nefavorabile și nu toți cei desemnați și-au finalizat lucrurile, impunându-se unele modificări în algoritmul prestabilit. Nu s-a izbutit trimiterea următoarelor lucrări:

- Realizări în domeniul justiției; I.Lungulescu.
- Realizări în domeniul apeductului, canalizării și salubrității; V.Zbegan.
- Realizări la căminele de ucenici; St.Vulpe
- Realizări în domeniul economico-financiar; I.Frățilă
- Istoricul școlii Politehnice; I.Vlădescu⁴¹ iar Realizările pe teren administrativ în cele trei județe repartizat spre cercetare lui E.Botiș a fost trimis ulterior, mult mai târziu, cercetarea necesitând un timp mai îndelungat.

O analiză sumară a titlurilor studiilor finalizate, ne permite să concluzionăm că ideile conținute în planul de lucru întocmit de S. Dragomir, cu această ocazie, se regăsesc în totalitate:

- realizările românești de la 1919 încoace
- progresele culturale și economice ale minorităților din Banat între 1919-1940
- tendințe imperialiste străine în Banat
- literatura politică germană în ultimii 10 ani⁴².

Este limpede că documentația realizată de Institutul bănățean constituie o lucrare de anvergură care concentrează o enormă cantitate de informație cu atât mai prețioasă cu cât este exprimată concentrat, statistic, motiv convingător pentru publicarea lor cât mai urgentă. Până la publicarea integrală în volum a întregii documentații bănățene, reproducem aici, în anexă, documentele, fie și fragmentar păstrate, care au permis recunoașterea mecanismului după care a funcționat sistemul. Câteva au fost deja citate în lucrări care au văzut lumina tiparului⁴³ confirmând încă odată creșterea interesului pentru acest subiect.

41. M.B.M., Fond „C. Grofșorean”, inv.9754, **Scrisoare C. Grofșorean-S. Dragomir**, 6 august 1943.

42. C. Grofșorean, **Op. cit.** p. (4).

43. M. Mărgineanu, V. Râmneanțu, **Cîteva considerații asupra activității Institutului Social Banat-Crișana în perioada 1940-1944**, în “Studii de Istorie a Banatului”, XVI (1992), Timișoara, 1993, p. 257-263; C. Albert, V.Leu, **Din istoria cercetării sociologice în Banat: Dimitrie Gusti, Anton Golopenția, Cornel Grofșorean și Institutul Social Banat-Crișana (1932-1944)**, în “Banatica” XIV/2 (1996), p. 347-385 ; A. Negru, **Din istoria cercetării sociale românești. Institutul Social Banat-Crișana**, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, (1999), p. 84-90 , lucrarea cea mai vastă de până acum asupra Institutului bănățean.

1

1934, iunie 24, Timișoara. Scrisoare a lui Cornel Groșorean către Dimitrie Gusti cu privire la necesitatea menținerii unei secții universitare la Oradea.

Dimitrie Gusti

24 iunie 1934

Domnule Ministru!

Cu adâncă îngrijorare am luat la cunoștință-noi, cei dela frontiera de vest-de intențiunea inesplicabilă a Ministerului Cultural cu referire la contopirea Facultății de drept dela Oradea cu Universitatea din Cluj.

Cum în mai multe rânduri am avut ocazie de a atrage atenția Excelenței Voastre asupra situației elementului autohton dealungul graniței, revin din nou asupra acestei probleme capitale, pentru menținerea liniei demarcaționale etnice. Deoarece este un fapt incontestabil că pe această fâșie de pământ-din mai multe motive social-politice-numărul populației românești este în continuă scădere, iară orașele nu numai că se mențin pe panta maghiarizării dar prin o politică conștientă a partidului maghiar concentrează-tot mereu-și cu ajutorul burgheziei evreo-maghiare-elementului muncitoresc /servitorimei etc. și de intelectuali de naționalitate maghiară la Timișoara, Arad, Oradea, Satu-Mare. Astfel toate întreprinderile industriale, tot comerțul este inundat cu elemente noi veniți, pentru a asigura densitatea populației maghiare dela orașe. Funcționari particulari și muncitori.

În asemenea împrejurări-mai cu seamă dacă luăm în considerare faptul că și numărul funcționarilor publici de naționalitate maghiară întrece cu peste 50% numărul românilor-nu putem da seamă de politica dezastruoasă de până acuma. Și în loc, ca să concentrăm cât mai multe instituțiuni culturale dealungul frontului, unicul teren expropriabil pe seama românizării, ne grăbim, nu știu din ce motive păcătoase, ca să depozedăm Oradea-urbea cea mai periclitată-de facultatea de drept. Ori, dacă prevalau momente financiare, ar urma, ca această facultate să fie contopită cu facultatea dela Cluj, însă, la Oradea.

Știu că Excelența Voastră-într'o convorbire particulară mi-ați exprimat părerea că concepția Universității impune necesitatea unei concentrări a tuturor facultăților. Admit că, așa se prezintă principiul în teorie. Dacă, însă, este vorba de existența unui neam și de frontierele sale, cred că prevalează punctul de vedere practic, față de cel teoretic. Chit că d.e. în Germania sunt mai multe Universități, cari nu dispun de un ansamblu al tuturor facultăților. În consecință și Facultatea de drept dela Cluj ar putea trece la Oradea, precum și Facultatea de litere la Arad, fără ca exigențele Universității dela Cluj să fie abandonate. Deoarece-repet-este vorba de un imperativ politic, căruia trebuie abandonat cel pedagogic.

În ordinea aceasta de idei am onoare a ruga Excelența Voastră, să binevoiți a supune chestiunea Majestății Sale, pentru a pune capăt la o tentativă exasperantă. În cazul cel mai rău, să rămână Facultatea așa cum este la Oradea.

Scuzați îndrăzneala mea și solicitarea prezentă, însă, inițiativa mea izvorăște din o adâncă îngrijorare în fața evenimentelor, cari i-și aruncă umbra asupra viitorului apropiat. Desființarea benevolă unei instituțiuni seculare ar însemna-la o conferință de pace-recunoașterea inexistenței elementului românesc în aceste ținuturi...

La institut se lucrează febril. Acuma compunem fișele pentru ancheta monografică, având în vedere că față de planul d-lui Dr.Nemoianu am impus aplicarea metodologiei Excelenței Voastre. Astfel la 15 August plecăm în comuna Belinț /jud.Timiș-Torontal/ circa 20 de inși. Urmând ca să binevoiți a ne atașa și din partea Institutului social câțiva domni, cari să ne introducă în tainele planului de lucru.

*Primiți, D-le Ministru, asigurarea deosebitei mele considerațiuni, profund respect.
al Excelenței Voastre.
dr. Cornel Groșorean.*

Direcția Județeană Caraș-Severin a Arhivelor Naționale (în continuare D.J.C.S.A.N.),
Fond „Muzeul Județean Reșița”, inv.865/1.

2

1940, mai 5, Timișoara. Plan de lucru al Institutului Social Banat-Crișana pentru realizarea unei documentații necesare României la eventuale tratative de pace în urma conflictului militar mondial care părea inevitabil. A fost întocmit în principal de conducătorul Institutului, dr. Cornel Groșorean.

Plan de lucru

al Institutului Social Banat-Crișana în vederea viitoarei conferințe de pace

Institutul Social Banat-Crișana din Timișoara dându-și seamă de evenimentele grave ce s'au abătut în 1919 la Conferința de pace, asupra Banatului, în urma lipsei de informațiuni precise și documentare, a întocmit un plan de lucru pentru 1940 și 1941, urmând ca să examineze atât realitățile prezente, cât și cele din trecut, culegând toate datele necesare, în vederea unei sintetizări sociografice, monografice și sociologice a evoluției firești aci, dealungul graniței de vest, din nou contestată. Eveniment istoric de o însemnătate covârșitoare din punct de vedere al neamului nostru din apropierea fruntariilor ațintite de vrăjmași implacabili, față de cari evenimente noi bănățenii nu putem rămâne indiferenți și toleranți.

Din aceste motive un grup de intelectuali însuflețiți, încadrați la Institutul nostru, luând în dezbatere problemele cele mai arzătoare, a întocmit următorul plan de lucru:

I

Se va examina unitatea economică seculară-a Ardealului și Banatului cu Principatele Române, Balcani, Marea Neagră și cu Levantul-urmând ca să se studieze amănunțit legăturile comerciale și industriale ale Banatului cu Principate și cu Peninsula balcanică, cu atât mai vârtos că, la Timișoara a existat o societate, înființată de către Viena încă în 1723, cu destinație precisă, ca să concentreze toate afacerile din Balcani la această societate, care avusese menirea, ca să înlesnească penetrația comerțului și a industriei în principate și Turcia.

Nu cunoaștem volumul acestor afaceri, însă, în arhivele dela Viena trebuie că au rămas urme precise în privința aceasta.

Rolul căilor de comunicație fluviale și maritime pe acele vremuri, deoarece atât Banatul și îndeosebi principatele având la îndemână Dunărea și Marea Neagră, n'aveau nevoie ca să-și îndrepte circulația comercială pe uscat-prin teritoriul mlăștinos al Tisei-înspre Buda, adică Panonia.

În raport cu această problemă ar fi să fie examinate legăturile comerciale și industriale ale centrelor din Ardeal-cum este Sibiu și Brașovul-cu Principatele române-până la gurile Dunării și în Balcani. Apoi contactul viu între Veneția și Principate. D.e. venețienii, genovezii aveau așezăminte stabile la Chilia și Cetatea-Albă, dominând piața. Concomitent se manifestă-după alungarea turcilor din Banat-tendința de expansiune economică a Vienei, tot pe ruta veche prin Banat-Ardeal în spre Principate, pentru a cuceri aceste regiuni piețele și a stăpâni economicește gurile Dunării.

O altă lature interesantă a problemei este schimbul de mărfuri atât de frecvent între Lipsca, Polonia și Principate, de unde se făcea apoi legătura cu Ardealul și Banatul,

înconjurând Ungaria, care ridică vamă exorbitantă la Debrețin. Astfel Ungaria fu exclusă din acest joc al forțelor economice atât anterior ocupării sale de către turci (1526), cât și sub durata celor 143 ani de ocupație turcească, apoi și ulterior după alungarea turcilor. În consecință până la 1868, adică până la întronarea dualismului austro-ungar, n'a existat nici o unitate economică între Ungaria panonică și între Ardeal-Banat. Oricât s'ar strădui în documentarea sa faimosul economist ungar: Hantos Elemér

II

Rolul bisericii în politica de independență a Ardealului și Banatului

A: Examinarea situației a catolicismului în Banat și Ardeal până la reformație. Adică cercetarea influenței spirituale prin catolicism, dacă aceasta a venit dinspre Buda ori direct dela Roma.

O mică recapitulare a luptelor religioase, ce s'au declanșat în Ungaria panonică și în Ardeal-Banat, în urma reformației.

Repercusiunea războiului religios de 30 de ani asupra stărilor din Transilvania (Ardeal-Banat). Apoi scrutarea luptelor între catolicism și protestantism maghiar, ajutat de biserica evanghelică a sașilor (după ce sașii au trecut la această confesiune) și sprijinit de ortodoxia română.

Rolul principilor (voievozilor) ardeleni-cari au fost când catolici, când protestanți în lupta aceasta religioasă, deoarece chiar divergențele confesionale au împiedecat determinarea unirii Transilvaniei cu Ungaria panonică, până la 1868, când unirea Ardealului a fost impusă contrar voinței net exprimate a românilor și sașilor încă din dieta ardeleană din 1863.

B: Legăturile permanente ale ortodoxiei românești cu Ardealul și Banatul. Înjghebându-se un contact spiritual între biserica ortodoxă de dincoace de Carpați cu cea de peste versanta munților.

Dovada: nenumeratele cărți sfinte aduse din vechiul Regat și aflătoare și azi în bisericele din Banat. (Se va prezenta o statistică a acestor cărți bisericești). Contactul era așa de viu, încât Maria Tereza s'a simțit nevoită, ca să interzică importul acestor produse spirituale, prin edictul Nr. 14 din 1770 (Viena. Hofkammerarchiv-Ungarische Hofkanzlei).

Dealtminteri și prezența unor călugări din vechiul Regat, în Banat și Ardeal dovedesc această legătură strânsă, precum și circulația firească a intelectualilor pe ambele versante ale Carpaților.

C: Influența protestantismului asupra Banatului (la Lugoj și Caransebeș). Apoi influența catolicismului. Ambele influențe n'au venit dela Buda, ci una din Ardeal, cealaltă direct dela Roma. Astfel în Transilvania (și sub toponimia aceasta înțelegem Ardealul și Banatul) se încrucișează trei curenți spirituale: curentul ortodox, alimentat din spre Principate și Balcan (Athos); curentul protestant din Germania; și curentul catolic îndrumat direct de la Roma. Pe când Ungaria n'a jucat nici un rol determinant în viața spirituală a Transilvaniei.

D: Pentru a documenta continuitatea ortodoxiei române în Banat, vom examina situația bisericii ortodox-române anterior sărbizării sale. Având astfel de probe împotriva pretențiunilor sârbești asupra Banatului.

III

Unitatea folclorului în Banat, Ardeal și Principate, constatând identitatea motivelor, cu modele anume examinate.

Rolul și influența motivelor bizantine asupra folclorului românesc de pretutundeni, pentru a demonstra unitatea rasei pe teren spiritual. Totodată se va cerceta prin metoda inductivă-evoluția folclorului textil până în cele mai îndepărtate timpuri, folosindu-ne de materialul istoric și arheologic existent.

Astfel cercetările folcloristice au două faze bine determinate:

a). cercetarea evoluției, pentru a dovedi unitatea neamului și continuitatea rasei pe aceste meleaguri;

b). documentarea identității artei textile, adică a industriei casnice în Banat, Principate și Ardeal;

c). examinarea tehnicii la industria casnică (d.e. țesutul), deoarece această tehnică a rămas aproape neatinsă în cătunele ascunse prin părțile muntoase ale Banatului.

IV

Musica

Este un puternic document al unității și continuității noastre etnice și rasiale.

Ar fi deci de examinat:

a). trecutul, adică evoluția muzicii, pentru a dovedi continuitatea elementului românesc pe malul stâng al Dunării și în deosebi în Banat, asupra cărei regiuni ne concentrăm toată atenția;

b). identificarea motivelor muzicale în Banat, Ardeal și Principate.

V

Istoria

Are un rol deosebit nu numai din punct de vedere al evenimentelor rigide și cronologice, ci mai cu seamă cu privire la luptele politice, cari s'au declanșat în decursul veacurilor între Transilvania (Ardeal și Banat), Viena și Ungaria panonică, pentru independența Transilvaniei, mereu amenințată de pretențiunile dela Budapesta. Având să documentăm unitatea și independența atât a Ardealului cât și a Banatului de sub influența Ungariei panonice.

Concomitent însă, se va face o retrospectivă asupra trecutului îndepărtat, probând și prin documente istorice independența acestei regiuni atât sub dominația dacilor, cât și sub cea a gepizilor și mai târziu a romanilor. Fapt, din care rezultă inavuabil continuitatea elementului daco-român și unitatea sa cu populația autohtonă din Principate.

Și în fine: combaterea tezei istoriografilor sârbi referitor la dreptul sârbilor asupra Banatului.

VI

Problema juridică

Are un deosebit și covârșitor rol în susținerea tezei noastre (unitatea și continuitatea elementului daco-român), având influență sugestivă asupra intelectualilor din apus.

Și aci sunt mai multe aspecte, demne de a fi cercetate.

a). situația sistemului de drept până la codul faimos al lui Verböczy în Ardeal și Banat. Fiind evident că până la aplicarea forțată dar și după introducerea codului, trebuie că a dăinuit un oarecare sistem de drept pe aceste meleaguri. Care fu acesta? Evident că nu poate să fie luat în considerare decât a cel faimos „ius valahorum” de care toți cronicarii trăini fac amintiri ample. Și care reglementa viața socială a elementului autohton român. Până și sașii erau guvernați de principiile codului franc. Iară secuii își aveau sistemul lor propriu;

b). după introducerea codului civil verböeczyan, care fu situația în Transilvania? Au fost acceptate aceste principii în Ardeal și Banat, ori se aplicau numai la nobilii și iobagii maghiari?

c). cum că s'a introdus codul civil austriac în Ardealul întreg și în părțile sudice ale Banatului în 1807, adică după promulgarea codului civil austriac dacă Transilvania (Ardealul și Banatul) făcu parte integrantă din corpul politic al Ungariei panonice? Cum să ne explicăm acest separatism evident și indiscutabil?

VII.

Problema geografică

Studiu amănunțit asupra formațiilor geografice și geologice din Ardeal, Banat și Principate, în comparație cu fenomenele similare din șesul panonian. Dovedind și pe această cale unitatea acestui bloc puternic și discrepanța între șesul și ungar și podișul ardelenesc, bănățean și oltean; și în fine cauzele geografice, cari au dus la separațiunea firească a șesului Tisei de către părțile muntoase ale Daciei. (Mlaștinile fluviului Tisei pe malul stâng al afluentului dunărean).

Osebirile faunei și ale regnului animalic.

Și în fine: rolul drumurilor în dezvoltarea firească a Daciei, din antichitate până în zilele noastre, pentru a dovedi legăturile între Dacia și Peninsula balcanică. Mai cu seamă cu privire la Banat, adică la regiunea examinată de Institutul nostru.

VII

Istoria mineritului

Ne înfățișează sub aspect foarte real și convingător trecutul nației din epoca protoistorică, dacă nu chiar preistorică până în epoca istorică, manifestând din nou continuitatea elementului daco-român în Transilvania. Datorită faptului că avem reminiscențe în domeniul mineritului din paleolitic, apoi la daci și mai târziu sub dominația romanilor la daco-romani.

Acest fapt, adică deprinderea industriei mineritului și din alt punct de vedere are o însemnătate istorică, deoarece dovedește viața sedentară a populației autohtone deja pe acele timpuri. Anume indeletnicirea mineritului presupune stabilitate, așezări statornice, existența agriculturii și prin ea un nivel mai ridicat de civilizație cu un sistem de drept mai complex, bazat pe principiul proprietății private și cu incursiuni în dreptul comercial primitiv.

Viața mineritului, organizația sa socială diferă esențial de cea a nomadului ori a păstorului nomad. Dar mai cu seamă diferă de viața nestatornică a nomadului cuceritor care trăiește din prada războiului și din munca sclavului.

Locuitorul din munți nu se potrivește cu viața nomadului din șes și invers: locuitorul nomad din șes evită munții, detestă munca agricolă și nici nu încearcă macar deprinderea mineritului. Faptul acesta explică îndeajuns, dece hunii, avarii și maghiarii s'au așezat întotdeauna în șesul panonian.

Iară un motiv biologic și psihologic ce denotă cauzalitatea discrepanței geo-politice între Transilvania și Pannonia.

IX

Istoria școlii

Ne dezvoltă nește curente spirituale și interdependențe atât de grăitoare, încât separatismul Transilvaniei ne pare și mai firesc și mai natural. Îndeosebi dacă vom examina:

a). de unde și-a primit școala românească primele sugestii: din Ungaria panonică, ori de aiurea?

b). care fusese influența catolicismului și a protestantismului în Ardeal-Banat asupra vieții spirituale, îndeosebi asupra învățământului?

c). care a fost influența Romei, a Vienei și a centrelor culturale din Germania asupra vieții spirituale din Transilvania, fără considerarea la etnicul populației?

d). Ungaria panonică avuse vre'o influență asupra formării vieții spirituale și a învățământului din Ardeal-Banat la romani? Îndeosebi trebuie cercetat faptul că, de unde și-a primit școala maghiară și săsească primele sugestii? Și dacă Ungaria avuse în privința aceasta vre'un rol?

e). legăturile strânse între școala românească de dincoace de Carpați și cea de pe celalalt versant al munților Carpați.

X

Literatura

Ne asigură un vast domeniu pentru cercetări cât se poate de exacte, deoarece aci probele vorbesc dela sine.

În consecință vom constata din istoria literaturii române, maghiare și săsești, dacă acest domeniu a fost influențat de către literatura maghiară din Panonia de altă dată, ori că și-a primit îndrumările și sugestiile de aiurea? Urmând ca să stabilim influența literaturii austriece și italiene prin catolicism, influența literaturii germane prin protestantismul (maghiar și sas), apoi influența eventuală a literaturii polone și în fine cea a literaturii române din principate prin ortodoxie. (Eventual influența rusească).

XI.

Arhitectura

Ardealul și Banatul aveau de mai multe secole în urmă-o arhitectură specială, proprie. Nu numai în privința edificiilor publice-influențate de stilul austriac și german – ci și cu referire la stilul castelelor și al cetăților. Deprinzându-se mai multe curente: germane, italiene, bizantine. În special stilul cavalerilor teutoni, precum și stilul „alt deutsch” al caselor săsești a lăsat urme destul de adânci în formarea stilului oficial și urban.

Alături de această arhitectură s'a pitulat arhitectura specifică satelor noastre, cu aspectul lor diferit și original în Banat, propriu și individual în Ardeal. Prezentând și stilul secuiesc un specific original și aparte.

Pe lângă aceste variațiuni multiple, însă, se desprinde o notă generală: toată această arhitectură multicoloră n'are nici un corepondent cu arhitectura sesului panonian. Purtând fiecare formă a acestor tipuri stema individualității răsiale și a moștenirilor ancestrale.

Este doară cât se poate de grăitoare asemănarea frapant strigătoare-a caselor dacice de pe columna lui Traian cu casele adormite din cătunele ascunse ale Văii Almăjului.

Iată în câteva cuvinte planul de lucru, cu un obiectiv bine precizat al Institutului nostru.

Bine înțeles mijloacele ce ne stau la dispoziție sunt foarte reduse. Colaboratorii urmându-și profesiunile lor, numai în timp limitat se pot destina acestor îndeletniciri. Apoi ne lipsește o bibliotecă cu lucrări de specialitate; iară resursele foarte modeste ale Institutului nu permit nici deplasări, nici comenzi de lucrări de specialitate, având să ne mărginim la mijloacele noastre proprii.

Totuși vom încerca-nu descoperiri noi-ci sintetizarea, organizarea și coordonarea materialului existent, cules și documentat de noi înșine ori de alți cercetători mai destoinici, mai chemați, mai specializați în diferite ramuri ale științelor corespondente.

Cum însă, fiecare specialist urmărește-în cele mai multe cazuri numai problema principală, cititorul, care urea să se lămurească asupra ansamblului ar avea să cerceteze zeci de lucrări voluminoase până ce și-ar putea forma o convingere oarecare.

Astfel se impune necesitatea unei metode enciclopedice, sintetizând-în linii hotărâte-evoluția istorică, așa cum decurge în orbita intereselor noastre naționale.

Aceste lucrări vor fi apoi strânse într'un volum, care ar urma să fie tradus atât în limba franceză, cât și în cea germană și engleză, dacă vom avea mijloacele necesare; pentru a înlesni celor în drept, atât anterior, cât și la conferința de pace, ca să se orienteze-în linii generale-asupra unor probleme, cari vor fi puse-o știm cu precizie-de către acei revizioniști, cari pretind o nouă orânduială în Europa, însă pe spinarea unor popoare abia eliberate de sub jugul secular; sub cuvânt că, prin dislocarea monarhiei austro-ungare, s'a produs în Europa-centrală un haos anarhic, deoarece Austro-Ungaria reprezenta o unitate spirituală, politică și economică, fiind astfel unica garanță a echilibrului european, apărând acu civilizația apuseană.

Ei bine! Această teză falsă vrem să o combatem cu argumente și probe științifice.
Dr. Cornel Grofșoreanu

Arhiva Muzeului Banatului Montan, Reșița, Fond C. Grofșorean, inventar 9773/1.
 În continuare vom face trimiteri doar la Arhiva Muzeului Banatului Montan (MBM) și numărul de inventar.

3

1940, mai 29, Timișoara. Completări făcute de dr. Cornel Grofșorean la proiectul din 5 mai 1940.

I. Planul de lucru

În completarea propunerilor mele din 5 mai a.c. am onoarea a sublinia necesitatea imperioasă de a evita aspectul propagandistic și oficial, deoarece asemenea lucrări-cum e și firesc-nu vor avea rezonanța dorită în opinia publică a specialiștilor; chemați să examineze materialul documentar în diferitele secțiuni ale conferinței de pace.

În vederea acestui principiu, cred că, Institutul de Științe Sociale al României cu regionalele sale din Ardeal, Banat, Bucovina și Basarabia, precum și Institutul istoric dela Cluj, pentru problemele din Transilvania, și Institutul istoric dela București, pentru vestul Țării, ar fi chemate, ca să execute planul de lucru, întocmit de către Ministerul Afacerilor Străine și conform îndrumărilor primite dela acest for, în măsură de a se selecționa materialul necesar din punc de vedere diplomatic.

Lucrările astfel întocmite trebuie să fie publicate în ediția acestor instituțiuni științifice, însă, particulare.

Bine înțeles, toată această strădanie numai atunci are vreo valoare reală, dacă pacea viitorului apropiat nu va fi o pace dictată, omițând documentarea științifică. Urmărind tendințele beligeranților, pe cât îmi este posibil ca unui laic, am impresia că, oricare dintre grupurile în luptă va evita un al doilea Versailles, adică un dictat, fără a lua în considerare situația geo-politică și economică, alături de cele spirituale și psihice. Învingătorul-oricare va fi acela-cu excepția Rusiei Sovietice, care urmărește alte ținte, se va năzui, ca să întocmească o pace durabilă, chiar în interesul său propriu. Experiența dela Versailles este prea vizuală și prea recentă...

Cât privește organizarea acestei acțiuni, am onoare a expune următoarele, modesta mea părere:

- 1/Întocmirea unui plan de lucru, adică fixarea problemelor de interes diplomatic.*
- 2/Întocmirea unei bibliografii, nu prea vaste-căci timpul e scurt-însă, bine aranjată, după specialități, cu trimitere la problemele fixate.*
- 3/Procurarea tuturor lucrărilor de specialitate, ce se refer la aceste probleme, pentru a fi puse la dispoziția colaboratorilor.*
- 4/Recrutarea raportorilor*

II. Procedura acțiunii

a/În fiecare domeniu-după ce materialul este repartizat raportorilor-să se sintetizeze tot, ce se referă la o anumită problemă, din lucrările de specialitate existente, pentru a înlesni celor în drept perspectiva asupra ansamblului.

D.e. Pentru a examina influențele, adică obârșia acestor influențe spirituale în Basarabia, Bucovina, Ardeal și Banat, se vor studia de către literați, profesori, preoți, istoria literaturii maghiare, germane, rusești din alte regiuni, sintetizând constatările făcute chiar de către unguri, germani, ruși, pentru a constata că, chiar și literatura maghiară din Ardeal a fost influențată-nu de Budapesta-ci de Viena, Germania, Italia. În Bucovina și în Basarabia este mai dificil a documenta lipsa influenței germane, adică, adică rusești/.

În privința aceasta ne servește studiul unui sociolog maghiar, publicat în revista „*Archivum Europae Centro-Orientalis*”, ca exemplu clasic, străduindu-se omul de știință maghiar, ca să demonstreze că, toate mișcările spirituale ale sărbilor au fost inspirate de literatura și știința maghiară.

Dacă sărbii nu vor combate afirmațiunile acestui sociolog, ele rămânând în picioare ca documente științifice.

Acelaș proces în domeniul istoriei. Examinând raportorii lucrările istoricilor străini, referitoare la regiunile vizate, vor avea să sintetizeze din aceste lucrări, referitoare la regiunile vizate, vor avea să sintetizeze din aceste lucrări tot, ce este favorabil tezei noastre.

La fel în toate celelalte domenii.

b/Dacă din lucrările existente /românești, ori străine/ nu avem metarial documentar satisfăcător, ori că lipsesc cu desăvârșire lucrări de specialitate, trebuie recrutați raportori, cari să studieze în detaliu problemele rămase încă neexplorate. Întocmind lucrări noi de specialitate. Chiar dacă nu vor fi întotdeauna la înălțime pur științifică, atingând însă punctul de reper politic. Căci scopul nu e de a face știință-nu sunt vremurile de așa natură-ci politică mascată în formă științifică. Chiar dacă la conferința de pace specialiștii adversi vor combate anumite concluziuni, ori constatări, rămâne o umbră de îndoială în sufletul arbitrilor. Iară pentru eventualul eșec al lucrării, răspunderea o poartă autorul. Din acest motiv determinant se impune necesitatea particularității. Evident, însă, omisiuni prea marcante trebuie evitate. Noroc că, în oricare știință se poate manevra ci ipoteze. În privința aceasta unghurii sunt meșteri.

III. Controlul lucrărilor de specialitate ale minorităților din Țară și ale specialiștilor din țările învecinate.

Este o acțiune dificilă, deoarece necesită raportori specializați și cunoscători de limbi străine, având aceștia să urmărească tot ce se scrie în domeniile fixate de către Minister ¹.

V.

Problema capitală este cea economică, pentru a documenta că, atât Ardealul, cât și Crișana și Banatul nu au făcut parte integrantă din circulația economică a Ungariei panonice până la 1868.

D-l prof. Iorga are două volume, cari tratează istoria vieții economice în Principate dar atinge numai tangențial comerțul din Transilvania /Ardeal, Crișana, Banat/. Ori chiar acest obiectiv prevalează în momentul de față.

Disecarea acestei probleme, este determinată, nu numai pe motiv că realitățile istorice dăruimă complet punctul de plecare al propagandei maghiarem care manevrase-timp de două decenii-cu integralitatea economică a Europei-centrale, concertată la Budapesta-ci datorită faptului că, la proxima conferință de pace problemele economice vor avea un rol precumpănitor...

Natural în ipoteza că, pacea viitoare nu va fi un dictat, căci în cazul acesta orice strădanie ideologică este superfluă. Totuși cred că, pentru națiuni mai mici arma spiritualității prevalează; spiritualitatea în împrejurările date reprezintă o armă mai puternică ca tunul în arsenalul statelor mici și mijlocii, care ne arată soarta atâtor țări, dela declanșarea războiului. Am curajul să afirm că, spiritualitatea rămâne unica armă, de care se vor servi cei mici la conferința de pace.

În consecință finanțarea unei asemenea acțiuni se impune cu o necesitate imperioasă și categorică. Se impune mai mult chiar, că înzestrarea armatei, deoarece niciodată nu vom putea concura în privința armamentului cu beligeranții mai mari. Ori soarta Balcanului, din punct de vedere militar-depinde de forțele angajate în joc ale marilor beligeranți și nu de armatele vecinilor noștri.

1. Din păcate din manuscris lipsește cap.IV.

Avem să ne temem mai mult de armamentul spiritual al vecinilor, decât de tunurile lor. Cu atât mai vârtos că, avem vecini, ca d.e. ungurii, cari de peste un deceniu se pregătesc, făurindu-și arme în uzinele lor spirituale.

Timișoara la 29 Mai 1940.

Dr. C.Groșorean

Arhiva MBM, Fond „C.Groșorean”, inventar 9773/2.

4

1940, aprilie 18. Timișoara. Scrisoare adresată, probabil, de către Cornel Groșorean Ministerului Propagandei în care solicită sprijin financiar pentru editarea Revistei Institutului Social Banat-Crișana. Din păcate ultima pagină lipsește.

18 Aprilie 1940

Mult stimat Domnule Secretar General!²

*Institutul Social Banat-Crișana are un trecut de 8 ani de zile, activ nu atât la teren cât și la Revista Institutului, în domeniul teoretic. Astfel în acest interval am scos de sub tipar **Monografia comunei Belinț** și **Monografia comunei Sârbova**; am examinat temeinic-din punct de vedere sociografic-comuna Pojejena de jos, pentru a descoperi cauzele ciudate unei deznaționalizări lente a elementului românesc, apoi comuna Ohaba-Bistra, pentru a ne edifica dacă românul în contact cu mașina se urbanizează sau se proletarizează, iară astă vară am stat două luni în Valea Almăjului, unde anchetasem 16 comune în vederea întocmirii unei monografii speciale a plasei Bozovici. Lucrările sunt în curs așa cum rezultă din materialul publicat în revista noastră, aci alăturată.*

Scopul principal al Revistei, însă, nu a fost vreun obiectiv sociologic, ori monografic, ci unul politic. Anume dându-ne seama de propaganda latentă revizionistă, ce mereu viza frontul de vest al Țării, am urmărit cu atențiune mișcările din Ungaria, constatând că, această propagandă ascunde foarte abil sub perdeaua științifică, difuzând idei-atât la noi în Țară, cât și în străinătate - defavorabile tezei noastre. Din aceste considerente am divulgat, fără reticențe, aceste tentative, informând publicul nostru.

Dacă Veți binevoi a urmări cu atenție firul gândirei din Revistele alăturate, îndeosebi cele relatate la însemnări și în recenziile noastre politice, Vă Veți edifica pe deplin, nu numai asupra problemelor, cari ne preocupă, însă, și asupra ropului ce'l avem aci la granița de vest, vecinic contestată.

Din motivul acesta cred că, acțiunea revistei este salutară și necesară, urmând ca să fie sprijinită, deoarece fără o subvenție, existența ei nu este asigurată.

Ministerul Propagandei a binevoit a ne acorda-cu începerea lunii Ianuarie a.c. suma de 25000 lei lunar, însă numai rata întâia fu lichidată. Nu știm: dacă vom primi și pe viitor această sumă? Chitanțele au fost înaintate pe lunile Februarie, Martie și Aprilie, fără a ni se da vreun răspuns...

În altă ordine de idei, am onoare a Vă trimite un plan de lucru, întocmit de Institutul nostru, în vederea conferinței de pace, care va urma-cu fatalitate matematică-încăierării actuale. Și cari noi, aci în Banat am avut în 1918-1919 o dureroasă deziluzie și cum pământul acesta din nou este contestat, și hotărât, ca să cerem deja acuma studii temeinic, pentru a înlesni la timpul său, acțiunea diplomaților noștri.

Natural această contrapropagandă la fel trebuie mascată sub formă științifică. Din motivul acesta vom evita aspectul propagandistic încadrând studiile specifice în lucrarea monografiei asupra plasei Bozovici /jud. Caraș/.

Din planul alăturat rezultă însă că noi singuri, cu mijloace reduse, nu vom putea înfrunta toate greutățile. Și de altminteri materialul este atât de vast că toate instituțiile

2. Adresantul este de presupus a fi din Ministerul Propagandei

sociale în frunte cu Institutul de științe Sociale ar fi să fie puse la contribuție spirituală, examinând fiecare instituțiune realitățile din regiunea proprie.

Pentru atingerea scopului însă este nevoie de un organ de coordonare. Rol ce incumbă după părerea mea-Ministerului Propagandei.

Anume înainte de toate trebuie constatat: ce avem deja examinat și prelucrat pe țara întreagă? Nu cumva să se repete aceeași lucrare pierzând timpul scurt deoarece maximun 2-3 ani ne mai stau la dispoziție. Ar urma apoi selecționarea materialului, fixarea programului, distribuirea rolurilor și în fine publicare materialului după o triere severă și traducerea volumelor în limbi străine.

Pe noi, bineînțeles, ne interesează situația din Banat, examinând realitățile actuale, apoi trecutul mai apropiat și cel mai îndepărtat, și în fine tot ce sa publicat deja în domeniul acesta pentru a sintetiza materialul întreg³.

Biblioteca Județeană Timiș, Fond „Institutul Social Banat-Crișana”, mss.V. În continuare vom cita BJT și numărul manuscrisului în care se păstrează documentul. De fapt nu este vorba de manuscrise ci de dosare dar vom respecta denumirea folosită la înregistrare în instituția deținătoare.

5

1940, iulie 7, Timișoara. Scrisoare a lui Cornel Groșorean către Octavian Lupaș în care îl anunță că Institutul Banat-Crișana a fost solicitat de Ministerul de Externe să pregătească o documentație asupra Banatului și că ar dori ca în acest proiect să se implice și secția arădeană prin Octavian Lupaș.

Octavian Lupaș
7 iulie 1940

Dragă Amice!

Dela Dl.dr. Botiș aflu că, Tu nu ai fost nici până acuma solicitat, pentru a contribui cu munca Ta la materialul documentar, necesar pentru informarea delegaților noștri la conferința de pace. Repet nu lucrare amplă, ci una sintetizată (2-3 coale tipărite) având posibilitatea delegații ca să se orienteze asupra tuturor problemelor vitale.

Institutul nostru fu autorizat cu organizarea acestor lucrări în Banat-Crișana. Iară eu am luat parte la ședința Comitetului de lângă Ministerul de Externe, când s'a compus planul de lucru.

Tu ești luat în combinație. Subiectul nu era încă definitiv fixat pentru Tine. dacă Tu, însă, ai o lucrare: **Voevozii și cnezii români în jud. Arad**; lucrare aptă pentru a documenta continuitatea noastră, apoi ar corespunde scopului.

Te rog, deci, trimitem imediat o schemă pe capitole-nu asupra lucrării întregi, dacă este prea lungă-ci asupra raportului sintetizat [Totuși:sus titlul și numele raportorului, apoi indicația dimensiuni:2-3 coale tip. În fine: cap.I ce conține, pe scurt etc. La capăt: izvoarele și bibliografia] Totodată Te rog, să completezi declarația alăturată. Eu nu Ți-am scris până scris până de prezent, deoarece erau de părere că, Centrul s'a adresat vouă direct.

În așteptarea răspunsului Tău grabnic, Te salută cordial Dr. Groșorean

Aud că V-ați pierdut maul? Drăcia dracului. Ați uitat că: „Românul în veci nu piere?”

Te rog ia contact cu dl. Sen. Ciuhandu ca să afli dacă dânsul fu deja solicitat? Pentru Voi mai există și altă problemă fixată: „Omogenitatea etnică între Crișana și Banat și cultura românească în această zonă”. Cine e dl. Teod. Neș? Dr. Cod(rupt)este în Arad?

Arhivele Naționale, Direcția județeană Arad, Fond „Octavian Lupaș”, Dosar nr.66.

3. Ultima pagină din manuscris, din păcate, lipsește.

6

1940, august 8. Adresă Ministerul de Externe către dr. Cornel Grofșorean prin care confirmă primirea raportului întocmit de Ioan Stoia Udrea

Ministerul Regal al Afacerilor străine 8 august 1940

nr. 48701

Domnule Președinte,

Am onoarea a Vă confirma primirea raportului lui I.Stoia-Udrea referitor la istoria Banatului.

Primiți vă rog, Domnule Președinte odată cu mulțumirile mele, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Ministru Director

Domniei-Sale Domnului Cornel Grofșorean Președinte al Institutului Social Banat-Crișana Timișoara

B.J.T., mss.V., Fond „Institutul Social Banat-Crișana”, f.23

7

1940, august 21, Timișoara. Scrisoarea lui Cornel Grofșorean către ministrul Manoilescu în care comunică că deși rapoartele bănățenilor sunt tardive în conjunctura dată totuși el insistă ca proiectul să nu fie abandonat dat fiind faptul că vor fi utile la o viitoare conferință de pace.

M.Manoilescu

21 august 1940

Domnule Ministru!

Alăturat am onoare a vă trimite a doua parte a raportului istoric al d-lui Stoia-Udrea, deși eri mi s-a comunicat dela Minister, când am întrebat telefonic, dacă să se ducă d-l Dr. Grozescu cu lucrarea sa foarte interesantă, pentru a calcula mai repede procentajul, la București mi s-a răspuns că numai este necesar, deoarece raportul e tardiv. În consecință se va considera și acest raport, aci anexat, ca tardiv.

Totuși îmi exprim ideea că, punctul de vedere al Ministerului poate că nu este întrutotul motivat, deoarece orice se va încheia de prezent sub presiunea evenimentelor externe cu Ungaria, nu poate fi considerat, ca ceva definitiv, având în vedere că nu este vorba de un tratat de pace. Conferința de pace cine știe când se va întruni? Cine știe care vor fi forțele, adică raportul de forțe pe acele timpuri? Dar dacă războiul va fi de lungă durată și se va termina cu o partidă de remis? Și atâtea alte imponderabile, ce pot influența mersul evenimentelor. Una e cert că, odată și odată lupta se va termina cu o conferință de pace, unde se vor discuta probleme în mod științific, dacă nu se va da din nou-binențele-un dictat. Nu ar fi, deci consult, ca să continuăm studiile până în detaliu? Cu atât mai vărtos că, Ministerul ar obține în felul acesta un material documentar pe Țara întreagă. Cu mare însemnătate și din punct de vedere intern.

Primiți, d-le Ministru, asigurarea respectuoaselor considerațiuni.

Cu distinsă stimă al Excelenței Voastre: C.Grofșorean

D.J.C.S.A.N., Fond „Muzeul Județean Reșița” , inv.130/1.

8

1943, mai 24, Timișoara. Adresă trimisă membrilor și colaboratorilor Institutului Social Banat Crișana selectați pentru a participa la redactarea rapoartelor necesare documentației pentru conferința de pace prin care se anunță noul termen de depunere.

Circulară

Timișoara, 24 mai 1943

Mult stimate Domnule

Cu ocazia ședinței din 23 crt. la care a luat parte și dl.prof.univ. Dr.Silviu Dragomir; ni s'a comunicat din partea D-Sale că, memoriile referitoare la realizări trebuiesc întocmite cel MAI TÂRZIU până la 20 iulie a.c. În consecință avem onoarea a Vă ruga, să binevoiți a înainta Institutului nostru lucrarea D-Voastră până la acea dată, deoarece în temeiul acestor memorii se va întocmi raportul general.

Memoriile vor purta semnătura D-Voastră proprie.

Președinte Cu toată stima

C. Groșorean V. Nedelea

Biblioteca Județeană Timiș,Timișoara Fond Institutul Social Banat-Crișana, mss.V. În continuare vom cita BJT și numărul manuscrisului în care se păstrează documentul. În realitate nu este vorba de manuscrise ci de dosare dar vom respecta denumirea folosită la înregistrare în instituția deținătoare.

9

1943, iunie 17, Timișoara. Scrisoare a lui Cornel Groșorean către Dimitrie Gusti în care îl informează despre proiectul unei istorii a Banatului și solicită sprinț financiar pentru realizarea unor cercetări sociologice și pentru editarea revistei Institutului Social Banat-Crișana.

Dimitrie Gusti

Timișoara 17 iunie 1943

D-Sale D-Lui

prof. univ. Dimitrie Gusti

București

Mult Stimat Domnule profesor!

Nu știu cum să vă mulțumesc! Când am primit știrea telefonică referitoare la subvenția de 300 mii lei am săltat ca un copil de bucurie căci mă aflu chiar într-un marasm sufleteș datorită faptului că nu aveam posibilitatea ca să executăm un plan admirabil, întocmirea unei lucrări istorice a Banatului, abandonând schema istoriei maghiare cum fură toate celelalte istorii scrise și încadrând trecutul în istoria poporului român.

În scopul acesta s-a format o comisie istorică în cadrele Institutului nostru din care face parte: d-l prof. univ. V.Motogna, d-l prof. univ. Al.Borza, d-l prof. univ. T.Morariu, asistent prof. St.Manciulea, prof. sec. Trăian Popa, prof. Gh.Cotoșman, prof. N.Tomiciu, prof. St.Lupșa, prof. N.Ilieșiu, prof. Tr.Topliceanu, prof. V.Ardeleanu, Tr.Birăiescu și Dr.E.Botș.

Comisia și-a repartizat deja materialul și domnii sunt în plină activitate. Pentru a întocmi o lucrare ireproșabilă din punct de vedere științific, s-a hotărât publicarea anterioară a materialului adică a diferitelor studii, pentru a da posibilitatea specialiștilor, interni și externi, ca să-și spună cuvântul. Apoi numai, după terminarea acestor discuții, să se redacteze definitiv lucrarea din materialul astfel triat și sintetizat.

Pentru a putea înfăptui acest plan avem nevoie de bani, ca să putem publica materialul. Anume Revista noastră va apare odată pe două luni cu materialul monografic și propagandistic ca până acum: odată bilunar ca buletin istoric tratând exclusiv subiecte din acest domeniu. În felul acesta am satisface planul conceput. Cum Ministerul Propagandei a sistat subvenția acordată nouă în sumă de 25'000 lei lunar (lichidată o singură dată pe patru luni), și cum instituțiunile administrative din localitate sunt oprite de Minister ca să acorde subvențiuni, eram pus în fața inevitabilului, ca după apariția numărului în curs, să sistez revista... Vă puteți deci imagina cu ce bucurie am primit știrea. Dealtminteri din

epistola mea de alaltăieri Vă puteați convinge, d-le Profesor, că „in meiner höchsten Not”⁴, m-am gândit, ca de atâtea ori, la ajutorul Excelenței Voastre.

În afară de această lucrare am mai fost incredințați din partea Ministerului Afacerilor Străine ca să pregătim un material docuemntar, până la 1 August, referitor la realizările făcute în decurs de 24 ani în Banat sub dominația română. Materialul este distribuit și se lucrează la el cu asiduitate. Natural, o facem cu elan, însuflețire și dezinteresat căci cei în drept n-au parale pentru onorarea referenților. Iară pentru spesele efective: dactilografie, deplasări, cărți, etc. ne-a pus la dispoziție Banaca Timișoarei 100.000 lei.

Cum vedeți deci, d-le profesor, suntem discipolii D-Voastră sânguincioși, stând neclintiți la datorie aci la colțul acesta de Țară din nou contestat, din nou periclitat...

Anul trecut am fost cu o echipă la Naidăș pentru a examina motivele înstrăinării și dispariției folklorului de textile, de muzică și de literatură. Un intelectual însuflețit, un copil al acestei comune, d-l Elie Marcu, directorul Fabricii de Conserve din Timișoara, primul Mecenat român, ne-a pus la dispoziție mijloacele financiare pentru deplasarea noastră. Materialul este aproape prelucrat și d-l Marcu se ocupă cu planul să finanțeze și tipărirea-foarte voluminoasă-a materialului străns.

Alăturat am onoarea a Vă trimite cele trei cereri semnalate de Domnia Voastră.

Închei, d-le Profesor, exprimându-mi înc-odată cele mai vii mulțumiri pentru sprijinul Excelenței Voastre pentru interesul care ni l purtați și ni l ați purtat întotdeauna, asigurându-Vă de cel mai sincer devorament atât din partea mea cât și din partea Institutului nostru care este și casa Domniei Voastre.

C.Grofșorean

Arhiva M.B.M., Fond „C.Grofșorean”, inv. 8124/66

10

1943, iulie 21, (Timișoara). Scrisoare a Institutului Social Banat-Crișana către guvernatorul Băncii Naționale a României în care cere sprijin financiar în vederea realizărilor proiectelor naționale la care este implicat.

79/1943 pres. 21 iulie 1943

Către Onorata

Banca Națională a României

București

Domnule Guvernator !

Institutul Social Banat-Crișana s'a înființat în anul 1932 din inițiativă particulară cu scopul, ca să contrabalanseze iradierile ostile, ascunse sub formă științifică, cu tendințe deschis revizioniste, ale universităților dela Seghedin și Belgrad, care dela o distanță de abia 1,5 sute de km influențau nefast viața spirituală a minorităților noastre.

Pe lângă acest scop politic mai urmărea Institutul nostru: cercetarile și examinările sociologice și sociografice ale realităților sâtești din Banat, pentru a desoperi multele enigme sociale, necunoscute până atunci de către organele în drept. Astfel s'a luat în cercetare în anii 1934-35 problema depopulării, în 1936 fenomenul ciudat al deznaționalizării lente a elementului românesc în Valea Dunării, în 1938 problema muncitorească în Valea Bistrei / Ohaba-Ferdinand /, pentru a constata, dacă țaranul român intrat în angrenajul industriei se proletarizează ori se urbanizează; în fine în 1939 a parcurs echipa monografică Valea Almăjului, examinând realitățile în această regiune splendidă și curat românească, în vederea alcătuirii unei plase de model, contemplat la timpul său de către Ministerul de Interne.

4. În cea mai dificilă situație (n.trad.)

Acuma mai recent Institutul este însărcinat din partea Ministerului Afacerilor Străine, ca să întocmească nește memorii referitoare la realizările făcute în decursul dominației române, în vederea viitoarei conferințe de pace. Concomitent dorim să întocmim o istorie a Banatului, încadrând trecutul acestei regiuni în istoria generală a neamului, nu cum fusese tratat până în prezent în schema istoriei maghiare.

Toate aceste lucrări, bineînțeles, necesită resurse financiare, deoarece Institutul nu dispune, deoarece subvențiile acordate de către autorități locale și cele dela centru/, nu acoperă nici pe de parte necesitățile noastre. Mai cu seamă fiind vorba de întocmirea și tipărirea unui volum de istorie.

B.J.T., mss.V, f.53. Documentul este incomplet.

11

1943, iulie 31. București. Adresă a Ministerului Propagandei Naționale prin care se comunică lui Cornel Groșorean că din lista documentației propuse, de interes sunt doar patru rapoarte.

31 iulie 1943

Ministerul Propagandei Naționale

Direcția de studii și documentare

Domnule Președinte,

Referindu-ne la adresa *Dus.Nr.91 dela 21 Iulie a.c.*, avem onoarea, a vă anunța că lista lucrărilor necesare scopului indicat, nu cuprinde subiectele de care se ocupă adresa *Dus.* În consecință, nu suntem în măsură de a face intervențiile solicitate.

Ne interesează însă temele dela *Nr.23, 24, 25 și 26*, pentru care v'am fi deosebit de îndatorați dacă ați binevoi a le lucra și a ni le trimite în timpul cel mai scurt.

Primiți vă rog, Domnule Președinte, încredințarea deosebitei mele stime.

Director

Z. Păclișanu ⁵

Domniei-Sale

Domnului Doctor C.Groșorean, Președintele Institutului Social Banat-Crișana
Timișoara II, str.August, Nr.1

D.J.C.S.A.N., Fond „Muzeul județean Reșița”, nr. 787/1.

12

1943, august 6. Scrisoare a lui Cornel Groșorean către Silviu Dragomir în legătură cu problemele și stadiul cercetărilor Institutului Banat-Crișana pentru realizarea documentației solicitate.

95/1943 pres. 6 august 1943

Excelenței Sale

D-lui prof. Dr.Silviu Dragomir

Sibiu

Mult stimat Domnule Profesor!

Prin secretarul d-l Nedela am onoarea a Vă transmite memoriile, care până în prezent sunt gata, conform sumarului depe pagina a doua a copertei.

În lucrare sunt încă următoarele probleme: Realizările în domeniul Justiției de d-l prim-preș. I.Lungulescu, -Realizările în domeniul învățământului de d-l Insp.gen.

5. Zenovie Păclișanu, ziarist, funcționar superior în Ministerul Propagandei, viitor consilier la Conferința de pace de la Paris în grupul ce a părăsit România la 11 iulie 1946.

S.Evuțianu, -Realizările în dom.zootehnic de d-l insp.gen.Dr.Cristea, -Realizările în orașul Timișoara de d-l Tr.Birăescu-Realizările în dom.apeductului, canalizării și salubrității de d-l ind.director V.Zbegan, -Realizările pe teren administrativ în cele trei jud.de d-l Dr.E.Botiș, -realizările în dom.agricol de d-l ing agr.I.Luca Ciomac, -Realizările la căminurile de ucenici de d-l insp.gen. St.Vulpe, -Realizările în dom.drumurilor de d-l ing.I.Oltenschi insp.gen., -Realizările în domeniul economic-financiar de d-l I.Frățilă secr.genr.al Cam de Com.și istoricul Școalei Politehnice de d-l ing.Dr.I.Vlădescu.

Sunt, însă, foarte perplex în urma unei adrese oficiale a d-lui dir. Păclișanu. Anume la 21 iulie, petrecând în oraș d-l Dr.A.Cosma, s'a interesat de stadiul lucrărilor. M'am plâns dânsului, deoarece până la 20 iulie ar fi avut toți raportorii să depună memoriile și delanici unul nu promisem încă lucrarea. În sfatul dânsului am înaintat o adresă-chiar prin d-l Cons-Minist. La Ministerul Prop. cu rugămintea ca Ministerul să solicite dela raportori lucrările. La această adresă imi răspunde d-l Păclișanu sub.Nr.2006 din 31 Iul.că din toate lucrările înșirate în adresa mea numai lucrările /patru la număr/ mele interesează Ministerul și în consecință zice că, nu este în măsură de a face intervențiile solicitate.

Acuma numai înțeleg nimica. Dece era necesar, ca să montez și șicanez o droaie de funcționari superiori, oameni de specialitate, etc. ca să obțin aceste lucrări, din moment ce Ministerul nu reflectează la ele? Ori noi am întocmit aceste memorii în baza planului de lucru întocmit de Domnia Voastră: din care citez: I.Realizările românești dela 1919 încoace.II Progresele culturale și economice ale minorităților din Banat între 1919-1940. III.Tendințele imperialiste străine în Banat.-IV.Literatura politică germană în ultimii zece ani...Iară d-l Dr.Coza-tot atunci-mi-a prezentat „Programul pentru pregătirea materialului documentar de informare și propaganda în vederea conferinței de pace”, din care mi-am notat următoarele puncte:Cap-II. punct.5: Unirea dela 1918 și progresele realizate sub stăpânirea românească.-Punct 1.la Cap.III:Istoria Banatului /la care se lucrează fără a avea vreun sprijin material/ -Cap.IV.p.18/c:Istoria minorităților etnice din punct de vedere al migrației acestora.-Cap.VI:Ce a făcut România cu minoritățile și ce a făcut Ungaria cu naționalitățile sale.-Punct 22 tot la acest cap.:România Stat religios. Cap.XIX.p.1.Problema Banatului /Pusă de d-l Nemoianu /.-p.10.:Elementul german în România.-În partea a doua a programului la Punct 213:Realizările în jud.Caraș, la p.224:Realizările în jud.Severin.-La p.229: Realizările în jud.Timiș-Tor...P.234: Presa minoritară din România /1918-1940/, tratată de d-l prof.Topliceanu în memoriul alăturat. Și în fine punct 235:Învățământul minoritar în Transilvania sub Unguri și sub Români...

În baza acestui program de lucru am pornit la drum. Programul a fost supus Excelenței Voastre și aprobat, apoi la dorința d-lui Cons.Min. Dr.A.Cosma fu supus și d-lui Prim-Ministru, care la fel la aprobat, cu apsotila, comunicată mie de către d-l Cosma la 5 Iunie a.c. că amânarea cerută nu se admite și lucrările trebuie depusă până la 1. August.

Ei bine! Toate aceste nu le cunoaște d-l Păclișanu? Noi nu ne-am angajat la alte lucrări, cum V'am comunicat și verbal și înscris, deoarece pentru alte probleme nu avem specialiști. La ce ne-am obligat, însă, am deslegat cu vârf și îndesat: am combătut teza maghiară /acceptată și colportată și de șvabi/, referitoare la incapacitatea de guvernare a elementului românesc. Teză, ce pe la noi, aci la graniță ne interesează mai mult. Teză, ce nicăieri nu se putea combate mai strălucit, căci niciunde în Țară nu s-a făcut atâta, ca aci. Această am dovedit-o. Trebuie numai citite memoriile, cari par numai cu sunt lipsite de obiectivul politic...Memoriile mele și al d-lui Topliceanu sunt absolut de ordin politic, dar și ceilalți raportori au atins mereu acest obiectiv...Luați-Vă d.e. osteneală, ca să citiți monografia Întreprinderii Electro-mec. /numai subtragerile mele în roșu / pentru a Vă forma un tablou asupra enormei evoluțiuni a orașului Timișoara, față de trecut. Această nu este politicum? Numai vorbăria goală-fără documentare-este politicum?...

Mai slabe sunt rapoartele din provincie. Îndeosebi lucrarea d-lui Cotoșman m'a nemulțumit. A strâns un enorm material documentar, fără a-l sistematiza. Peteanu a fost mai concludent, dar la fel s'a pierdut în istorie, ce nu ne interesa la problema acesta. Mai

bine a reușit raportul d-l Rusmir din Oravița, deoarece dânsul mi-a adus numai manuscrisul-abia acum este în decopiere-și eu am mai putut forfecă materialul- Restul memoriilor, cu mici excepții /d.e.cel sanitar/. este corespunzător, căci e documentat.

Bine înțeles, materialul-după părerea mea-trebuie împărțit la câțiva referenți din Minister, care citind lucrările, să facă-în conformitate cu îndrumările Ministerului-scurte recenzii de 4-5 pagini, dar cu trimiteri la lucrare și la pagină. Încât delegații în orice moment se pot orienta, având și materialul documentar la îndemână. Eu numai puteam face această migăloasă lucrare, datorită timpului scurt. Și de altminteri, socot, că este o atribuțiune oficială.

Am curajul să afirm că:cine va citi cu atenție toate lucrările, va avea un tablou fidel asupra situației din Banat. Și în urma urmelor aceasta este scopul nostru. Dacă Onor.Minister n'are nevoie de aceste lucrări, nu ne supără, căci noi suntem cu toții împăcați în conștiința noastră, dându-ne maximul de randament pentru a apăra hotarele. Avem o singură rugămintă: să se păstreze aceste memorii, un exemplar la Ministerul Afacerilor Străine, Direcțiunea de Studii și Documentare și un exemplar la Ministerul Propagandei, Direcțiunea de Studii și Documentare, deoarece suntem convinși, orice să fie părerea d-lui Păclișanu, că, delegații României vor avea nevoie de documentele noastre, când se va putea pune chestiunea Banatului. Cât privește partea istorică a Banatului, secția istorică lucrează. În decursul lunei August dăm drumul primului număr al buletinului istoric în care se vor publica studiile istorice pentru a le pune la dispoziția criticii înainte ce se va întocmi lucrarea sintetică a istoriei bănățene. Și această inițiativă este în funcția resurselor noastre materiale. Propaganda ne-a asigurat câte 40000 lei pro fascicol pe două luni adică posibilitatea ca să publicăm trei coale (6 pag.). În felul acesta, bine înțeles, nici în anul 1945 nu vom fi gata. Vom avea o istorie a Banatului întocmită pe documentare nouă, pe explicații românești a diferitelor documente maghiare și o istorie încadrată în mersul trecutului românesc, adică a Neamului Românesc abandonând schema istoriei maghiare (Arpadieni, Angevini etc.). Însă pentru delegații la conferința de pace nu vom avea materialul definitiv.

Epuizându-se materialul informațiilor mele, vă rog, d-le Profesor, primiți asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

C.Grofșorean

Arhiva M.B.M., Fond „C.Grofșorean”, inv.9754

13

1943, septembrie 6. Adresă a lui T. Cristea către dr. Cornel Grofșorean prin care expediază studiul său, „Creșterea animalelor în Banat” cuprins în proiectul documentației pentru conferința păcii.

Timișoara 6 septembrie 1943

Mult stimate Domnule Președinte

Referindu-mă la scrisoarea Dvs. cu Nr. 235 din 23 August a.c., am onoarea a vă trimite aci alăturat, lucrarea subsemnatului: „Creșterea animalelor în Banat” scrisă în trei exemplare, așa cum ați cerut Dvs.

În această lucrare am folosit toate datele statistice pe cari am putut să le obțin și sper să fi reușit să documentez superioritatea noastră față de stările existente în Banat sub fostul regim Austro-Ungar, în ce privește creșterea și valorificarea animalelor domestice.

Rugându-vă să utilizați această lucrare, după cum veți găsi mai util în interesul Neamului nostru,

Cu stimă

Medic veterinar Consilier

T.Cristea

D-Sale

Domnului Președinte al Institutului Social Banat-Crișana
Timișoara

D.J.C.S.A.N., Fond „Muzeul Județean Reșița”, nr. 790/1.

14

1943, octombrie 11, Timișoara. Adresă a Muzeului din Timișoara către Cornel Grofșorean prin care directorul Aurel Ciupe și șeful de secție Dionisie Linția se angajează să redacteze documentația solicitată propunând includerea în colectiv și a lui Marius Moga.

C.Grofșorean

Declarație

Subsemnații Aurel Ciupe directorul Muzeului Banatului și Dionisie Linția directorul Secției ornitologice ne obligăm să prezentăm o lucrare sau studiu despre realizările Muzeului Regional al Banatului din era românească (1919-1943). Vom invita să colaboreze la această lucrare și pe Dl. Marius Moga " preparator pe lângă universitatea din Sibiu de îndată ce va fi angajat cu organizarea secției istorice a muzeului nostru.

Timișoara la 11 X 1943

Aurel Ciupe

prof.Dionisie Linția

D.J.C.S.A.N., Fond „Muzeul Județean Reșița”, nr.721/1.

15

1943, noiembrie 27, Timișoara. Scrisoare a lui Cornel Grofșorean către C. Rădulescu-Motru în care se fac referiri la activitatea echipei bănățene pentru realizarea documentației pregătite în vederea unei conferințe de pace.

C.Rădulescu-Motru

309/1943 pres. 27 Noiembrie 1943

Mult stimate d-le Profesor

Cu mare bucurie am primit adresa Domniei Voastre data din 17 Noiembrie a.c. și cum e firesc am adus conținutul la cunoștința secțiilor noastre grăbindu-mă de prezent a Vă mulțumi pentru măgulitoare aprecieri, privitoare la activitatea Institutului nostru. Totodată țin să lămuresc unele atitudini ale Institutului –nu cu referire la tema atinsă de Domnia Voastră-necunoscute de lumea de afară. Atitudini, ce de multeori par inexplicabile celor neinițiați.

Anume dela 1940 încoace, când s'a ciuntit Ardealul și era gata să se pună și chestia Banatului, Institutul a început să intocmească un vast material documentar în vederea viitoarei conferințe de pace, ca problema acestei regiuni-revendicată mereu de diferite popoare-să nu rămână fără studii probatorii și să nu se pepete situația rușinoasă din 1919, când toți vecinii noștri erau mai bine pregătiți, ca noi înșine...Acest fapt, natural, ne impune-pe lângă obiectivul științific și unul politic..

Cu referire la obiecțiunile Domniei Voastre, am atras atenția d-lui Dr.Belu, profesor la Academia Teologică din Timișoara. Iară cât privește punctul meu de vedere, trebuie să Vă mărturisesc sincer că, nu sunt pe deplin lămurit, deoarece am convingerea că diferențierea

6. A acceptat invitația, redactând împreună cu cei doi un studiu privind Muzeul Banatului cu cele trei secții principale.

biologică a popoarelor are repercusiuni și asupra psiheiei și gâbdiri lor. Pe semne sunt osebiri rasiale, impregnate poate că deja în cromozomi, căci altfel nu mi-aș putea explica osebirea de gândire d.e. la negrii, evrei, japonezi etc. Evreul, care a trăit mii de ani în mijlocul altor popoare, totuși și-a păstrat timbrul său specific, incontestabil etnic. Jponezul, cu tot bagajul ființei sale, ne este ceva străin; nu putem pătrunde în eul său, rămâne o enigmă pentru european, cum verosimil și noi suntem la fel priviți din partea lor.

Ori această diferențiere biologică-cred-influentează determinant și gândirea a diferitelor rase, deci și filozofia lor; precum îmi pare că nici logica nu este universală, ci și ea se diferențiază, căci ceea ce îmi pare mie logic, este combătut de o altă logică; ceea ce nouă europenilor ne este consacrat ca logic, nu cadrează cu logica asiaticului etc. Pe acest motiv afirmam că și Românul își are modul său de a vedea lumea și viața; și el are gândirea sa proprie, specifică, diferențiată; deci și filozofia sa este alta, logica sa specifică, izvorând toate din acel subconștient biologic-rasial, ce face bagajul etnicului în gândire, literatură, artă, folklor. Așa că-după părerea mea modestă și absolut laică-etnicul nu este formă ci fond.

Dealtminteri cu aceste probleme m'am ocupat-cum zic incompetent în materie-în broșura alăturată. Observ că n"m vrut să fac filozofie și dascălie cu un tineret înstrăinat de gândirea metafizică, ateist și materialist. Aceasta este explicația păcatului meu, rătăcind involuntar în domeniul filozofiei.

Pentru a cunoaște această tendință pedagogică, țin să amintesc că, dela începutul înjghebării a Institutului am urmărit asemenea tendințe, pornind la drum, acum 12 ani. într-o atmosferă îmbăcsită, în mijlocul unei societăți exasperată de propaganda revizionistă, atâtde intensă în Țară și peste hotare pe acele timpuri, încât a prins putere în sufletele bănațenilor o constantă nesiguranță și desnădejde. Cauze serioase, ce ne-a făcut, ca pe lângă obiectivul sociologic să urmărim și pe cel politic și educativ, adică de îndrumare.

Ca încheiere Vă rog, d-le Profesor, ca să onorați revista noastră cu un articol, socotind pentru noi ca mare onoare, dacă am avea colaborarea Domniei Voastre. Cu atât mai vârtos, că azi din nou Banatul este la mezat și o strânsă și unificatoare legătură cu Țara-mamă se impune cu dela sine putere.

Mulțumindu-Vă înc'odată pentru atenție, Vă rog, d-le Profesor, să primiți asigurarea omagiului meu respectuos.

C. Grofșorean

Arhiva M.B.M., Fond „C.Grofșorean”, inv.9753.

16

1944, februarie 4 (Timișoara). Adresă prin care Sabin Evuțian trimite Institutului Social Banat-Crișana documentația solicitată.

Cornel Grofșorean

4.II.1944

Mult stimat Domnule Grofșorean!

Trimit în sfârșit, cele două exemplare din studiul la care m'am angajat.

E mai vast, poate decât se așteptau cei în drept, nu puteam face însă decât o treabă temeinică și bună. Din acest motiv am avut și foarte multe dificultăți; le-am răzbit cum am putut, cred totuși că bine.

Dacă e nevoie de un extras scurt (1-2 pagini), vă rog să mă anunțați.

Al treilea exemplar l-am prezentat dlui Min. I.C.Petrescu l-a citit într-o seară și chemându-mă a doua zi, mi-a spus cuvinte de elogi și mi-a cerut studiul pentru publicare. Atrăgându-i atenția asupra scopului urmărit, nu s'a lăsat bătut, spunând că va cere autorizația Dlui Ministru Președinte.

În orice caz mă găsesc acum în situația, de a trebui să mai confecționez un exemplar pentru dânsul, înțelegând să-mi păstrez și eu unul.

Până la confecționarea lui, dacă aș putea avea părerea și obiecțiunile D.Voastră, ca să pot aduce încă îmbunătățirile eventuale studiului în actuala fază, v'aș fi recunoscător. Dacă D-Voastră veți găsi, că e necesar sau bine să se facă o discuție în rândul Comisiunii (Inst. Social), mă voi supune!

În sfârșit, dacă nu s'ar fi epuizat fondul social și ar mai putea suporta cheltuielile cu hârtia, materialele pentru diagrame și dactilografă-n'ar fi rău.

Al D.Voastră, cu devotamentul dintotdeauna,

S.Ecuțian.

D.J.C.S.A.N., Fond „Muzeul Județean Reșița”, nr. 803/2.

17

1943 (?). Scrisoare trimisă de Cornel Groșorean unui ministru, probabil lui Mihai Antonescu ministru de externe. Nu este exclus să se fi adresat, pentru a cere sprijin financiar și Ministerului Propagandei.

...în vederea conferinței de pace, unde-verosimil-se va pune și problema Banat-Crișanei
Până în 1939 urmăream altă problemă, cum se desprinde și din publicațiile mai recente ale revistei noastre. Anume în câmpia din Timiș-Torontal, examinam, la Belinț și Sârbova, problema depopulării, la Pojejena de jos / lângă Baziaș / motivele sărbizării a elementului românesc; în Valea Almăjului / 16 comune eram trimiși la timpul său de Serviciul Social, ca să pregătim materialul științific, adică sociografic, pentru o plasă de model / cea a Bozovicului / iară la Ohaba-Bistra am luat în cercetare problema muncitorului român, adică examinarea procesului de transformare a țaranului român în muncitor industrial, pentru a constata, dacă prin această schimbare a indeletnicirii sale ancestrale se va proletariza, ori se va urbaniza. Problemă de căpetenie într'o țară, care abia acumă intră în orbita mașinei, căci până mai recent numai muncitorii minoritari aveau această indeletnicire.

Natural, pentru sintetizarea unor concludențe științifice, nu era satisfăcător examinarea unui singur sat. Urmând ca să ne deplasăm și într'un sat de lângă Reșița / contemlasem pentru anul 1940 comuna Doman, locuită de minieri români / mai apoi într'un sat de lângă Hațeg... În urma evenimentelor războinice, însă, acest plan nu s'a putut realiza, neavând nici mijloacele financiare la dispoziție, nici elementul uman, fiind mulți echipieri mobilizați. Dar programul acesta rămâne în picioare pentru viitor, adică pentru timpuri normale. Urmărind în prezent, cum am expus mai sus, exclusiv un scop propagandistic, în vederea eventualităților istorice, deoarece n'am dori, ca să fim din nou surprinși, ca în 1940, când Ministerul Afacerilor Externe s'a adresat nouă, pretinzând, ca să livrăm materialul documentar asupra Banatului în decurs de 5 zile. Aceasta este explicația multelor studii, publicate în revistă anul trecut și în anul în curs, referitor la trecutul și prezentul social și cultural al Banatului și Crișanei. Din Crișana avem mai puține studii, deoarece intelectualii de acolo-pe semne-au alte preocupări /.

Pe lângă această activitate în fiecare an, în sezonul de iarnă, se țineau la sediul Institutului comunicări săptămânale asupra diferitelor probleme, cu discuții libere. Astfel în decursul iernii trecute s'a luat în discuție-pentru orientarea membrilor-lucrarea de propagandă maghiară: "Siebenbürgen..." Concomitent s'au aranjat și conferințe publice, atât împreună cu celelalte instituțiuni culturale, cât și separat, sub egida proprie a Institutului nostru. Așa d.e. mai săptămânile trecute s'a ținut o conferință despre trecutul artei plastice din Banat, apoi una despre bisericile de lemn din Ardeal / cu proiecțiuni /, inaugurând și o expoziție de tablouri având ca subiect bisericile din Țara întreagă / 120 de

tablouri ai d-lui prof.Isaac /...Toate pentru a dovedi existența unei culturi naționale, în raport cu celelalte popoare conviețuitoare.

Din cele expuse rezultă, deci, că Institutul, împreună cu Revista sa, depune o muncă serioasă, conștientă, patriotică și științifică, deoarece în domeniul sociografiei, noi ne-am măsurat puterile chiar și cu Centrul, deși cu mijloace infinit mai reduse.

Dealtminteri trebuie să relev că, un număr al revistei / 10-12 coale / ne costă / d.e. numărul ultim / 54.000 lei, fără o remunerație a redacției, ori a colaboratorilor, deoarece cu toții lucrăm din cel mai pur idealism, deși nu e justificată exploatarea muncii spirituale, însă, situația noastră financiară, fiind avizată exclusiv la subvenția autorităților, nu ne-a permis niciodată o cât de mică onorare a studiilor publicate. Iară comerț n'am făcut cu revista, fiind distribuită gratuit la bibliotecile școlare, liceale și profesorilor. Mai cu seamă în trecut, când apărea în 2500 exemplare. La fel fusese distribuite monografiile noastre tot în mod gratuit. Decând autoritățile nu ne mai pot sprijini, s'a redus tirajul la 1000 exempl. În vederea acestei situațiuni avem onoarea a solicita sprijinul Ministerului.

Primiți, D-le Ministru, asigurarea distinsei noastre considerațiuni.

Cu respect al D-Voastră,

C.Grofșorean

Scrisoare aflată în colecție particulară, Reșița.

**L'Institut Social Banat-Crișana et
„Le programme pour le matériel documentaire
d'information et propagande servant à la conférence pour la paix”
(Résumé)**

L'Institut Social Banat-Crișana a été contacté au cours de l'année 1943 par le Ministère des Affaires Etrangères pour rédiger des mémoires nécessaires à l'appui du point de vue roumain concernant le Banat, à une future conférence pour la paix.

C'est la deuxième occasion que l'Institut fut investi avec la mission de mettre au point toute la documentation ayant pour domaine de référence la province banatienne, le but prévu étant une Conférence pour la paix. La première s'est déroulée en 1940, mais elle s'avéra tardive et l'accélération des événements, finis par un dictat, n'ont pas permis son matérialisation. Les efforts des membres de cet Institut n'ont pas cessé ainsi que la nouvelle sollicitation ne les a pas trouvés hors d'oeuvre. Ayant à la base un plan conçu par S. Dragomir, ont été rédigés une multitude d'études, appartenant en plupart aux spécialistes de Banat, destinés finalement à un Bureau de la Paix, qui les contralisait. Les matériaux conçus par les intellectuels banatiens prouvent scientifiquement la manque de valeur des diverses points de vues avancés dans des travaux rédigés par les voisins intéressés pour un changement des frontières roumaines. Pour une meilleure compréhension du processus nous présentons les documents de l'annexe, constituant des références directes au problème enoncé.